

# M8

2015

monografikoa



Oztopoak gaindituz  
Batiendo marcas



© Stee-eilas  
[www.stee-eilas.org](http://www.stee-eilas.org)

Edizioa:  
2015eko martxoaren 8a

Koordinatzailea:  
STEILAS  
Emakume idazkaritza  
Secretaría de la mujer

Ilustrazioak, diseinua  
eta maketazioa:  
Concetta Probanza

Inprimaketa:  
Tinta inprimategia  
Nagusia 31  
20150 Villabona

L.G.: SS 162-2015



**[www.stee-eilas.org](http://www.stee-eilas.org)**



#### **ARABA:**

Eulogio Serdán 5  
01012 Gasteiz  
☎ 945 14 11 04 ☎ 945 14 43 02  
[araba@stee-eilas.org](mailto:araba@stee-eilas.org)

**UPV/EHU Elurreta**  
Ikasgelategia, 204. Bulegoa  
01006 Gasteiz  
☎ 945 01 33 97  
[stee-eilasa@ehu.es](mailto:stee-eilasa@ehu.es)

#### **BIZKAIA:**

Nikolas Alkorta 3, Ionja 13  
Zabalburu  
48003 Bilbo  
☎ 944 10 02 98 ☎ 944 10 13 60  
[bizkaia@stee-eilas.org](mailto:bizkaia@stee-eilas.org)

**UPV/EHU Leioako Campusa**  
Gizarte Arloko Eraikina  
48940 Leioa  
☎ 94 601 52 87 ☎ 94 601 24 34  
[lvzeilas@lg.ehu.es](mailto:lvzeilas@lg.ehu.es)

#### **GIPUZKOA:**

Basotxiki 30-34 atz.  
20015 Donostia  
☎ 943 46 60 00 ☎ 943 45 36 27  
[gipuzkoa@stee-eilas.org](mailto:gipuzkoa@stee-eilas.org)

**UPV/EHU Gipuzkoako Campusa**  
Ignacio M<sup>a</sup> Barriola eraikina  
Elhuyar Plaza 1  
☎ 943 01 84 36 ☎ 943 01 81 40  
[sczeilas@sl.ehu.es](mailto:sczeilas@sl.ehu.es)

#### **NAFARROA:**

Joaquin Beunza, 4-6 beheia  
31014 Iruñea  
☎ 948 21 23 55 ☎ 948 22 97 90  
[nafarroa@stee-eilas.org](mailto:nafarroa@stee-eilas.org)  
[www.stee-eilas.org](http://www.stee-eilas.org)



# AUR KIBI DEA

## sarrera

- 2-5 Feminismoa atzo, gaur eta beti  
Feminismo ayer, hoy y siempre  
Steilas, Emakume idazkaritza  
Secretaría de la mujer

## feminismo

- 6-7 Transfeminismos,  
el devenir lógico de la lucha  
Medeak
- 8-9 Ciberfeminismo  
Eraso matxistak sarean  
Kattalin Miner

## hezkuntza

- 10-11 Zergatik autodefensa feminista  
hezkuntzan?  
Idoia Arraiza Zabalegi  
Bilgune Feministako kidea
- 12-13 Matematikak femeninoak al dira?  
Arantza Urkaregi
- 14-15 Violencia en las relaciones de pareja  
en jóvenes  
Eli Usategi
- 16-17 Eskolan sexismoa transmititzeko erak  
Steilas, Emakume idazkaritza  
Secretaría de la mujer
- 18-19 “Nunca más ni a mí ni a  
ninguna otra mujer”  
Asamblea de Mujeres de Álava
- 20-23 Eskoletako kanpo espazioak eta  
hezkidetza  
Miren Vives. Patxi Galarraga
- 24-25 Haur Hezkuntzan Hezkidetza  
proiektu integrala  
Okondo eskola



26-28 Eskola, generoa eta kultura aniztasuna:

familien parte hartzea eskolan  
Amelia Barquín. Ane Uriar

## elkarritzetak

- 29-30 Emakume eta gizonezkoen  
portzentajeak ikasketa munduan  
Carmen Melchor (Lafont)
- 32-33 Aitziber Ibarbia
- 34-35 Estitxu Gorospe
- 36-37 Myriam Elorza
- 38-39 Pilar Calvo. María Silva

40-41 EAEko hezkuntza sisteman hezkidetza  
eta genero indarkeriaren prebentzioa  
lantzko gida plana

Steilas, Emakume idazkaritza  
Secretaría de la mujer

42-45 La coeducación en Navarra  
avances y retrocesos  
Steilas, Emakume idazkaritza

## ekonomia

- 46-47 La realidad de las trabajadoras  
del hogar  
Isabel Otxoa
- 48-49 Ekonomia feministaren inguruan  
Mertxe Larrañaga

## artea eta kultura

- 50-53 Es el momento de rebelarse...  
Maite Garbayo Maeztu
- 54-55 Necesidad de crear esfera pública  
María Mur Dean

## komikia

- 56 Ainara Azpiazu (Axpi)

# FEMINISMOA ATZO, GAUR ETA BETI

Emakumearen Nazioarteko Egunaren lehenengo ospakizuna 1911ko martxoaren 19an izan zen Alemanian, Austrian, Danimarkan eta Suitzan. Gure eskubideen berdintasunaren aldeko borroka oroitzeko egin zen eta hurrengo urteetan herrialde askotara zabaldu zen. 1997an NBEk Emakumearen Eskubideen aldeko Nazioarteko Eguna aldarrikatu zuen.

## **Feminismoa, mundua ikusteko eta munduan egoteko era bat**

Hala ere, emakumeen borroka ez da XX. mendean hasten. Izan ere, historian zehar emakumeak euren kontrako diskriminazioaz jabetu izan dira eta haien eskubideak baita dagokien esparru publikoa ere aldarrikatu dituzte.

Beti androzentrikoa den RAEk dioenez «Feminismoa, emakumearen aldeko giza doktrina da. Honek, lehen gizonezkoei gordetako eskubideak zein gaitasuna emakumezkoei ematen dizkie. Mugimendu honek emakumeek gizonezkoek dituzten eskubide berberak izan ditzaten exijitzen du».

Guk nahiago dugu feminismoa edo, hobe esanda, feminismoak izendatzea, ikuspegi anitzak baitaude; teoria eta praktika bezala, giza eta mugimendu politiko bezala, baina baita mundua ikusteko eta munduan egoteko modu bezala ere.

## **Feminismoaren sorrerak**

Agian protofeminismoan kokatu genitzakeen emakume asko izan dira historian zehar; oztopo guztien kontra, esparru



A large, abstract graphic on the left side of the page consists of several overlapping circles in different colors: yellow, pink, dark blue, purple, and orange. They are arranged in a way that suggests movement or a group of people.

# FEMINISMO AYER, HOY Y SIEMPRE

La primera celebración del Día Internacional de la Mujer para conmemorar su lucha por la igualdad de derechos tuvo lugar el 19 de marzo de 1911 en Alemania, Austria, Dinamarca y Suiza y se extendió en los años siguientes a muchos otros países. En 1977, la ONU proclamó el día 9 de marzo día Internacional por los Derechos de la Mujer.

## **El feminismo una forma de ver y estar en el mundo**

Sin embargo, la lucha de las mujeres no comienza en el siglo XX, a lo largo de la historia, las mujeres han tomado conciencia de la discriminación de la que eran objeto y han reivindicado sus derechos y su espacio público.

El feminismo según la siempre androcéntrica RAE es: «una doctrina social favorable a la mujer, a quien concede capacidad y derechos antes sólo reservados a los hombres. Movimiento que exige para las mujeres iguales derechos que para los hombres».

Preferimos considerar el feminismo, o mejor los feminismos ya que hay enfoques muy diversos, como una teoría y una práctica, un movimiento social y político, y también como una forma de ver y estar en el mundo.

## **Orígenes del feminismo**

Aunque se pueda hablar de protofeminismo y de mujeres, que a pesar de los obstáculos, hayan destacado en distintos ámbitos

# Batiendo marcas



desberdinetan nabarmendu direnak. Edonola ere, feminismo historikoa Frantziako Iraultzan eta XIX. mendeko burges iraultzeten izan zuen bere sorrera. Hauek, eskubideen berdintasuna zuten helburu. Baino baiezta dezakegu «Gizona eta herritarren eskubideen aldarrikapenean» maskulino generikoa ez dela inklusiboa, emakumeak baztertzen baititu. 1791ean, Olimpe de Gouges «emakumearen eta emakume herritarren eskubideen aldarrikapena» idatzi zuen. Gillotinan hil zuten. Hurrengo urtean Mary Wollstonecrafek «Emakumearen eskubideen bindikazioa» idatzi zuen; bertan eskubide zibilak, politikoak, hezkuntza eta lanekoak aldarrikatzen zituen.

XIX. mendetik aurrera, lehenengo aldiz, Feminismoa identitate internazional eta autonomoa duen mugimendu teoriko eta antolatu gisa azaltzen da. Emakumeak sufragio unibertsalaren aldarrikapenaren inguruan antolatu ziren gehien bat, baina berdintasunaren alde borrokatu ziren esparru guztieta. Mugimendu hau klasearteko zen, emakume guztiak emakume izateagatik diskriminazioa pairatzen zutela onartzen baitzuen.

## Feminismotik feminismoetara

XX. mendean sufragioaren eskubidea orokortu egin zen, baina eskubideen berdintasuna ez zen lortu. Bereizkeriak bere horretan jarraitzen zuen eta emakumeak esparru publikotik kanpo.

Ikuspegi feministak ugaritu ziren: feminismo politikoak emakumeak barneratuko zituen eraldaketa soziala zuen helburu; feminismo erradikalak «pertsonala dena politikoa da» leloa aldarrikatzen zuen eta desberdintasunaren feminismoak emakumearen ezaugarri propioak bereiztea eta defendatzea proposatzen zuen.

80. hamarkadatik aurrera errebindikazio feministak agenda politikoetan tokia hartzen hasi ziren; feminista ezagunek erakundeetan karguak hartu zituzten eta ministerioak, institutuak eta generoaren ikerketa zentroak sortzen hasi ziren. Aldi berean, emakumeak haien aniztasunaz jabetu ziren «emakumearen kategoria»ren monolitismoa kritikatuz. Diskurtsoa komplexuagoa bilakatzen da, genero kontzeptuari jatorria geografikoa, arraza edo aukera sexuala bezalako elementuak gehituz.

Aliantzak bilatu eta kausak batu egin ziren: ekofeminismoak ekologia eta feminismoa batu zituen, gay-en borroka feministarekin batu zen iraultza sexuala lortzeko...

a lo largo de la historia, el feminismo histórico se remonta a la Revolución Francesa y a las revoluciones burguesas del S. XIX. Estas planteaban como objetivo la igualdad de derechos, pero en la «Declaración de los derechos del hombre y del ciudadano» podemos constatar que el masculino genérico no es inclusivo ya que excluía a las mujeres. Olimpe de Gouges se encargó de escribir en 1791 la «Declaración de los derechos de la mujer y de la ciudadana». Acabó en la guillotina. Al año siguiente Mary Wollstonecraft escribió «Vindicación de los derechos de la mujer» en los que reivindicaba derechos civiles, políticos, laborales y educativos.

A partir del S. XIX, el feminismo aparece por primera vez como un movimiento independiente de carácter internacional, con una identidad autónoma teórica y organizativa. Las mujeres se organizaron en torno a la reivindicación del sufragio universal, pero luchaban por la igualdad en todos los ámbitos. Su movimiento era de carácter interclasista, pues consideraban que todas las mujeres sufrían discriminación por el hecho de ser mujeres

## Del feminismo a los feminismos

En el S. XX, se generaliza el derecho al sufragio pero no se consigue la igualdad de derechos, persisten las desigualdades y la exclusión de las mujeres de la esfera pública.

Se diversifican los enfoques feministas: feminismo político, encaminado a una transformación social que también incluya a las mujeres; feminismo radical que reivindica que «lo personal es político» o el feminismo de la diferencia que aboga por identificar y defender las características propias de la mujer.

A partir de los años 80 las reivindicaciones feministas se empiezan a hacer un hueco en la agenda política, se crean ministerios, institutos, centros de investigación de género y destacadas feministas ocupan cargos en estas instituciones. Al mismo tiempo las mujeres toman conciencia de su diversidad y critican el monolitismo de la «categoría mujer». Otras variables como el origen geográfico, la raza o la preferencia sexual interactúan con la variable género y el discurso adquiere una mayor complejidad.

Se buscan alianzas y se unen causas: el ecofeminismo aúna ecología y feminismo; la lucha gay se une a la feminista para lograr la revolución sexual...



# Oztopoak gaindituz

5



## Identitateak zalantzat

Generoaren identitatea hiru elementu hauen baitan eraikitzen da: atxikipen sexuala, genero rolak eta hautu sexuala. Feminismotik eta bereziki hezkidetzatik estereotipoak apurtzeko lana egin da: sozialki sexu bakoitzari atxikitzen zaizkion rolak eta sortzetikoak bailira inposatu nahi direnak.

Bestalde, borroka feministak gizonezkoei ere mesedea egin die. Batzuek haien genero identitatea zalantzat jarri dute eta maskulinitatea ulertzeko beste era berri eta askeago batzuk planteatu dituzte.

90. hamarkadatik aurrera, autore asko hausnartzen hasi zen ez bakarrik generoaren inguruan, baita emakume-gizonaren identitatearen binarismoaren inguruan ere. Debate elementu hau diskurso feministetan sartu zuten. Emakumea izateko era asko dago, baita pertsona izateko era asko ere. Era horretan, queer teoriak, eta honen aplikazio transfeministak estatu espanyolean emakumeak eta gizonak eraikuntza sozialak direla argudiatuko du. Eraikuntza sozial hori gorputzean ere inskribatzen delarik eta estatuak, esan bezala, eraikiak diren desberdintasun horiek betikotu ditzan ahalbidetzen du.

## Etorkizunerako erronkak

Emakumeen borrokak globalizatu behar dira haien kontrako bereizkeria eta indarkeria unibertsala delako.

Gaur egungo feminismoaren borroka handienetako bat indarkeria matxistaren kontrako da. Hau estructurala eta heteropatriarkala baita. Beraz, mundu osoko emakume guztiengan du eragina, soilik emakume izateagatik. Izen ere, bereizkeriak emakumearen esparru guztieta dirau eta munduko krisi ekonomikoak zein baloreenak desberdintasuna areagotu du. Hau da, fenomenoa globala da.

Hau guztia dela eta, premiazkoa da aliantzak sortzea. Gure jatorria, arraza eta aktibismo mota errespetatuz ekintza globalak pentsatzeko indarra emango diguna, emakumeen biziak krisialdian jarraitzen baitu.

Horrregatik, besteak beste, Emakumeen Mundu Martxarekin bat egiten dugu batzuen arrazoiak guzion arrazoiak direlako. Jarrai dezagun martxan denak batera!!!!

## Cuestionando la identidad

La identidad de género se construye en base a la adscripción sexual, los roles de género y las preferencias sexuales. Desde los feminismos, y especialmente desde la coeducación, se ha trabajado para desmontar los estereotipos de género: los roles que socialmente se adscriben a uno u otro sexo y que se pretenden imponer como si fueran características innatas.

Por otra parte, la lucha feminista también ha beneficiado a los hombres. Ha servido para que algunos empiecen a cuestionar su identidad de género y planteen nuevas formas, más libres, de entender la masculinidad.

A partir de los años 90 distintas autoras empiezan a cuestionar no solo el género sino también el binarismo identitario hombre-mujer e introducen este elemento de debate en los discursos feministas. No solo hay múltiples formas de ser mujer, sino múltiples formas de ser persona. La teoría queer plantea que no sólo el género es un constructo social, sino que también lo es la identidad sexual.

## Retos de futuro

La lucha de las mujeres debe globalizarse porque la discriminación y la violencia contra las mujeres es universal.

Una de las grandes luchas del feminismo actual es contra la violencia machista, violencia estructural, heteropatriarcal que se ejerce sobre las mujeres en todo el mundo por el mero hecho de ser mujeres. Pero la discriminación persiste en todos los ámbitos de la vida de las mujeres y la crisis mundial, económica pero también de valores, ha agudizado las desigualdades, es un fenómeno global. Por ello, nuestra lucha debe ser necesariamente global.

Por eso mismo, entre otras iniciativas, nos unimos a la Marcha Mundial de Mujeres porque las causas de unas son las de todas!!!

STEILAS, SECRETARÍA DE LA MUJER

# TRANSFEMINISMOS, EL DEVENIR LÓGICO DE LA LUCHA

 Medeak

En la última década ha aparecido en nuestro contexto el término transfeminismo, y aunque es un término que prácticamente acaba de surgir, se fusiona con muchas de las reivindicaciones históricas del movimiento feminista, y a su vez pretende dar respuesta a muchas de las cuestiones que un feminismo hegémónico no atiende.



**E**l transfeminismo surge de la necesidad de nombrar una forma de activismo que afectado por la lectura de la teoría *Queer*, intenta implementar sus aportaciones y adaptarlas a nuestro contexto. En este caso, al contexto del estado español. Es por eso, entre otros motivos, que evitará utilizar el término anglosajón *Queer*, para evitar la lógica colonial que nos invade.

Para hablar de transfeminismo, por lo tanto, tendremos que empezar hablando de teoría *Queer*. La teoría *Queer* surge en el ámbito anglo sajón en los años 90, aunque obviamente no surge de la nada, bebe de las aportaciones de grandes feministas. Es decir, podríamos remontarnos a Simone de Beauvoir, para decir que la teoría *Queer* es una relectura de aquella célebre frase «no se nace mujer, se llega a serlo». En cualquier caso, por no extendernos en exceso podemos ubicar la genealogía más directa de la teoría *Queer* en el activismo feminista radical de los años 60 y 70 que tuvo lugar en Estados Unidos. Y en el activismo de lucha por la liberación sexual por parte de trans, bolleras y marikas,

La particularidad de este activismo radical, en el que podemos identificar a colectivos como las WITCH, es que utilizaban la performance, el arte y sobre todo, que ponían el cuerpo como herramienta de lucha. Es decir, las WITCH hacían *Akelarres* desnudas en la puerta de Wall Street, e incluso, en alguna ocasión, provocaron que la bolsa descendiera un punto y medio. El teatro de guerrilla, las performance universitarias y el movimiento activista de esta época ponen de manifiesto la importancia de los movimientos políticos y artísticos.

Es lógico que nos remontemos a la performance para hablar de activismo *Queer*, puesto que de mano de Judith Butler la teoría *Queer* utilizará el concepto de performatividad de

**«Hay muchos cuerpos que aunque escapan a lo que nuestra sociedad diagnostica como mujer, siguen estando atravesados por la discriminación que el patriarcado genera»**

género. Este concepto se utilizará para referirnos a todos aquellos elementos que utilizamos para construirnos como hombres o mujeres, los sujetos, las cremas, las faldas, los tacones, los anticonceptivos... todos ellos elementos que no sólo nos ayudan a parecer hombres o mujeres sino que además inscribirán en nuestros cuerpos significados acordes a ese sexo. Es importante mencionar que aunque el término se haya extendido, no funciona con la misma efectividad que en su lengua de origen, puesto que *perform* en inglés puede referirse a interpretar pero también a realizar. Es decir, hay oraciones que nombran la realidad, pero hay otras que generan realidad, como por ejemplo «yo os declaro marido y mujer». El concepto perfomatividad en este caso se utiliza en esa doble vertiente, la de reflejar la realidad a la vez que la construye.

Como la mayoría de nosotras ya sabemos la teoría *Queer* mantiene que si el género es construido el sexo también lo es. Como decía, hemos aprendido a ser mujeres, pero a su vez ese adoctrinamiento ha ido inscribiéndose en el cuerpo y nos ha hecho parecer mujeres, de lo que finalmente se desprenderá la pregunta lógica ¿qué es ser mujer? Aunque en la última década este haya sido uno de los debates centrales del feminismo, el sistema patriarcal lo sigue teniendo claro, y para ello ha generado una lógica científica que legitima su discurso. Según el discurso científico, existen dos sexos que se definirán de acuerdo a la información hormonal y a la genitalidad del cuerpo. Y más adelante sobre esta distinción dicotómica de la humanidad, se construirán una serie de aptitudes, que curiosamente serán complementarias y jerarquizadas según su valor social (fuerza/ternura, tenacidad/comprendión...) Es decir, Arnold Schwarzenegger y Woody Allen pertenecerán a la misma categoría atendiendo a la lectura que la ciencia ha hecho de sus cuerpos. Lo que nadie nos cuenta, una vez más, es que la ciencia pretende generar precisión donde hay

diversidad, que los cromosomas no son XX y XY, que existen muchas más formas que escapan a este binomio, como por ejemplo XXY.

Cómo decía, esta reflexión, implica ampliar la concepción del sujeto del feminismo, puesto que comprenderemos que hay muchos cuerpos que aunque escapan a lo que nuestra sociedad diagnostica como mujer, siguen estando atravesados por la discriminación que el patriarcado genera. Como bien nos decía Monig Wittig, las lesbianas no somos mujeres en tanto en cuanto escapamos a los preceptos de madre o esposa. De este modo, los cuerpos transexuales, los cuerpos racializados, los cuerpos tullidos etc. serán cuerpos también ilegítimos al igual que el de las lesbianas, puesto que escapan a esa dicotomía obligatoria que impone el estado.

En eso radica la especificidad del feminismo transfeminista, en que atiende a la interdisciplinariedad. Es decir, pone la atención en el carácter transversal de la discriminación para atender sus consecuencias en toda su extensión. Porque no es lo mismo ser mujer, que ser mujer negra o que ser mujer negra y transexual, o transexual y prostituta. De ahí, el término que adoptamos para nombrar este movimiento transfeminista. Un término que intenta implementar el feminismo de un modo transversal, de un modo que implique una revolución radical y que tambalee los cimientos del sistema machista que nos discrimina a todxs aquellxs que escapamos a su norma.

En resumen, el transfeminismo es una propuesta transgresora y radical que busca combatir las posiciones más retrogradas de la normatividad y a su vez cuestionar una línea de feminismo hegemónico que no incluye reivindicaciones que vallan más allá del género, de reformas legales y normativas.●

# CIBERFEMINISMO ERASO MATXISTAK SAREAN

♀ Kattalin Miner

Gaur egun sare sozialak gure mundu ukigarriarekin alderatzeko orduan, sarri entzun ohi dugu «plaza berriak» direla esaten duenik. Plaza berriak, edo espazio publiko berria, gure iritzia plazaratzeko bidea, gu geu (edo gure abatar edo kopia birtuala) azaleratzeko lekua. Eta agian, ez da berria edo ordezkoa, baina gaur egun ukaezina da sarea ‘beste’ espazio publiko bat badela.

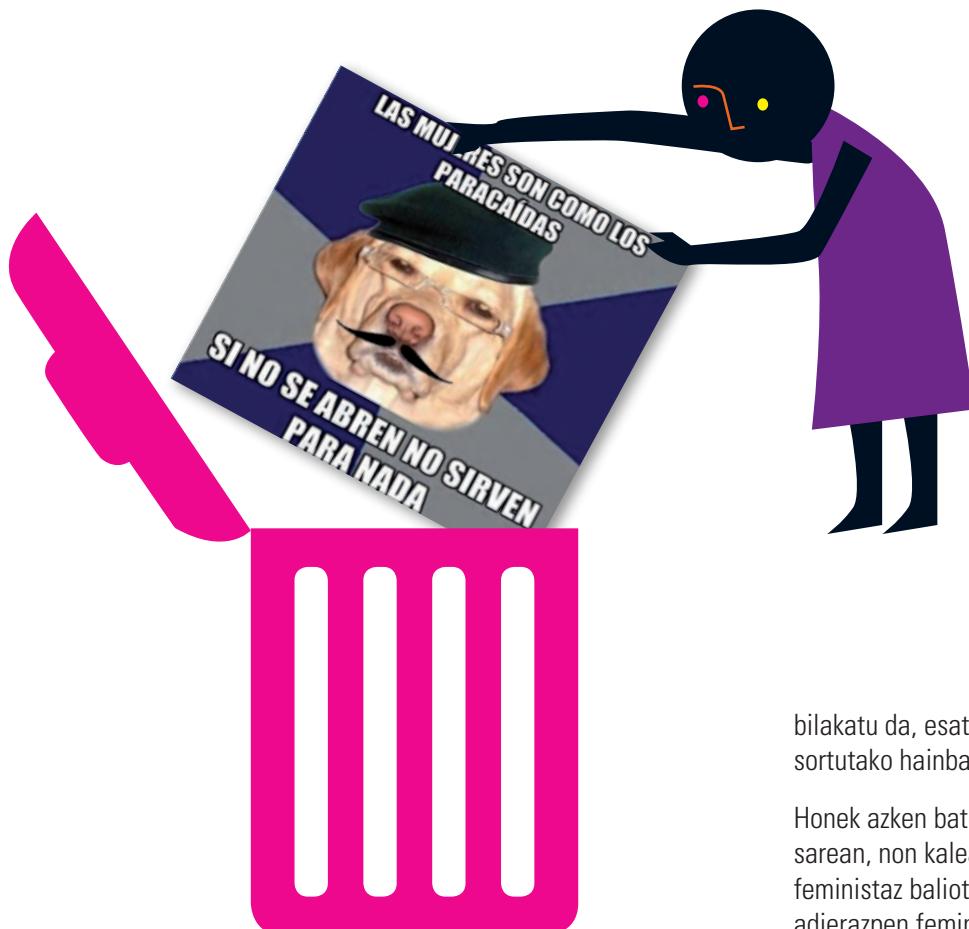
**B**este espazio publiko bat den heinean, sarea ere ez dago salbu egun jendartean nagusi diren ustekeria, aurreirizti, botere harreman eta abar birproduzitzeaz; hau da, sare sozialak edo ziber mundua bera ere heteropatriarkatuak alderik alde zeharkatzen duela, alegia.

Bertan gabiltzan feministok ongi dakigu hori, kalean, tabernan edo plazan bezalaxe, feministak garela ozen esaten dugun unetik eraso, itaunketa, gutxiespen eta badakizkigun bestelakoak jasoko ditugula. Ez hori bakarrik, asko eta sarri (sarriegi), entzuten ditugun emakumeen aurkako jazarpen kasuak, ziber eraso eta abarrek ere sarri izan ohi dute arazo eta arrazoi bera muinean: matxismo eta sexismoa.

Honez gain, sarea «umore» sexistaz beterik dago, behin eta berriz ikusi ohi ditugu meme\* matxista eta sexistak, une oro emakumea objektualizatzen dituzten bromak, emakumeen aurkako indarkeriaz barre egiten duten Twitterreko perfilak... eta abar luze bat. «Iritzi» eta «jarrera» matxista eta sexistez gain, bestalde hainbat eta hainbat dira, feministon jarduna eragozteria eta erasotzera dedikazio osoz jarduten duten troll\*\* matxistak. Hauek, feministen webgune, profil edo dena delakoak topatu eta antolatuta, eta anonimoki, hauek erasotzen jarduten dute, amenazu, mezu eta jarrera oldarkor matxistekin. Hainbat eta hainbat izan dira hauek jasandakoak.

Honen guztiaren aurrean hainbat gara sarean ere eraso hauei erantzun bateratu feminista eman behar zitzaiola uste izan dugunak. Hala, kalean bezalaxe antolatzen dihardugu hainbat kolektibo eta norbanakok. Eta noski, sarea bera ere leku ezin aproposagoa da elkarren artean saretu, informazioa elkarbanatu, aliantzak erein eta eragiteko.

Argi ikusi dugu, sareak ahalbidetzen dituen aukera anitzek antolatu eta eragiteko modu infinituak sortzen dituela. Hala,



badira kolektibo feministak, sarea ahalbidetzen dutenak haien jarduna zabaltzeko eta bide batez, sarean ematen diren erasoak salatzeko; badira norbanako emakumeak sekulako eragina dutenak sarean eta aldarrikapen feministez josten dutena on-line mundua; badira eraso edo troll matxisten aurrean antolatzera dei egin eta profil edo webgune matxistak itxiarazi arte lanean dihardutenak.

Besteak beste ordea, erantzun eraikitzale bat ekarri nahiko nuke hona. Hain zuzen ere, Meme Feministen kontua. Duela urte pare bat, sarean hainbeste «umore» matxistaz nazkatuta zeuden hainbat ekintzaile batu eta hauek ere, meme feministak egiten hasi ziren. Hala, sarean hain ohikoak ziren jarrera matxista, sexista eta abarrak ikusarazi eta haien ekintzak agerian uzten zituzten.

Esaterako oso ezagunak izan dira «feminismoa, matxismoa alderantzik da», «zergatik ezin dut zuen asanbladara joan?», «gizonak ere jasaten dute indarkeria», eta halako usteak deuseztatzen zituzten memeak. Hala, barre eragin eta salaketarako erabiltzeaz gain, askotan kontzeptu asko azaltzeko ere erabilgarriak izan dira.

Hasiera batean beraz, estereotipo eta jarrera zein troll matxistei aurre egiteko erramianta gisa hasitakoa, bukaieran ere, hainbat aldarrikapen edo salaketa egiteko erabilgarria ere

bilakatu da, esaterako, abortuaren lege erreformaren inguruan sortutako hainbat eta hainbat meme ditugu.

Honek azken batean erantzuteko tresna berri bat sortu du sarean, non kalean bezalaxe emakumeok autodefentsa feministaz baliotu behar izaten dugun maiz. Sarean lasai eta adierazpen feministak eginez, komunitatea eta eraldaketarako bidea bizitzu eta eraso sexistei aurre eginez, emakumeontzako indarkeria sinboliko eta zuzen matxistarik gabeko espazioa ere izan dadin lanean dihardute hainbatek. Hala ziber erasoen aurrean ere, autodefentsa feministak!●

## Oharr@k

\*meme bat irudi bat eta esaldi bat batuz sortzen den kontzeptu, azalpen edo espresio bat da. Normalean umorezko adierazpena izaten da, eta ezagunak diren irudi esanguratsuak konbinatzu eta esaldi satirikoak jarri egin ohi da.

\*\*troll: eztabaidea gune batean (foro, blog, twitter...) deseroso sentiarazteko edo eztabaidea sortzeko edo erasotzeko intentzio soilarekin idazten duen profila. Hau noski, anonimoa izaten da.

\*\*\* Hauak denak bilduta daude webgune honetan:  
<https://memesfeministas.wordpress.com/>



10

hezkuntza

# ZERGATIK AUTODEFENSA FEMINISTA HEZKUNTZAN?



Idoia Arraiza Zabalegi

BILGUNE FEMINISTAKO KIDEA

## **Zergatik DEFENSA: egunero jasaten ditugun eraso sexisten aurrean erantzun bat emateko!!**

Emakumeon kontrako indarkeria emakumeok kontrolpean eta menpeko mantentzeko sistema patriarkarraren metodoa da. Gizon eta emakumeen arteko botere harremanak betikotzen ditu, gizonei boterea emanez eta emakumeoi rol pasibo, delikatu, sakrifikatu eta ahula esleituz.

Emakumeen kontrako indarkeriaz ari garenean, egunero eremu ezberdinetan jasaten ditugun erasoez ari gara, sotilagoez, nabarmenagoez, arin edo larriagoez. Telebistan aipatzen diren emakumeen erailketak edo bortxaketak indarkeria sexista honen adibide ikusgarri eta bortitzentzak dira, baina gertaera hauek icebergaren punta besterik ez dira

Txiki-txikitatik, hezkuntza, guraso nahiz komunikabideetatik goian aipatutako rolekin batera, **BELDURRA** sentitzen erakusten zaigu: kalean bakarrik bagaude, ilunpean... Emozio hau transmititzearen helburua, ordea, ikara areagotu eta gure gaitasunen gaineko kontrola paralizatzea da, gure autonomia asko mugatzan delarik. Beldur sozial ezarri honen bitartez kontrolpean mantendu nahi gaituzte, gu izaki PASIBOAK bihurtuz eta gure buruarekiko konfiantza galduz.

Tamalez, emakumeok gure egunerokotasunean jasaten ditugu eraso sexistak. Pertsona orok dauka **defentsarako eskubidea** eta guk ez baditugu gure eskubideak defendatzen, ez du beste inork egingo. Beraz, zilegitasun osoa daukagu erasoen aurrean erantzun bat emateko.

## **Zergatik AUTO: ez dugulako sasi-salbatzilerik behar, gu geu gai garelako!!**

Instituzioetatik, emakume pasiboen ideia berresteko, biktimaren paperean kokatzen gaituzte eta babes beharrean gauden gaixo batzuen ikuspegitik tratatzen dute gaia **politika paternalisten** bitartez. **Berdintasun formularen** ideia faltsua zabaltzen dute babesten ez gaituzten sistema juridiko eta lege antzuekin, kontrol sozialerako baliatuko dituzten kamara eta poliziekin nahiz zenbakietara mugatzen diren kanpaina elektoralistekin.

Norbera erantzuteko gai izateak ez du esan nahi bakarrik dagoenik. «Auto» honek indibidualtasunari baino gehiago, emakume guztiok osatzen dugun **kolektibo bakar** bat egiten dio erreferentzia: **emakume bat erasotzen dutenean, emakume guztion aurkako erasoa delako!** Ezinbesteko da beraz, emakumeon arteko sareak jostea, zaintzan oinarritutako espazio seguruak sortzea eta gure arteko elkartasuna lantzea.



**Zergatik FEMINISTA: eraso guztiak jatorri eta zergati komun bat duten bezala, erantzun guztiak jarrera politiko bat dutelako!! Botere harremanik gabeko jendarte berri bat nahi dugulako**

Autodefentsa Feminista emakumeengandik emakumeentzako garatua dago. Emakumeon zapalkuntza eta bizi dugun indarkeria testuinguru batetan kokatzen du eta estrukturala dela azpimarratzen dugu. Erasoak eta erantzunak politizatu egiten ditu, sistema patriarkarra erantzule moduan seinalatuz.

Sistema kapitalistan bezala, sistema patriarkalean bizitzean, berau errepruditzeko joera dago. Horregatik, kontutan hartu behar da gure ingurune hurbilean, etxean, harreman sexu-afektiboetan, antolatutako kolektiboetan... ere jarrera sexistak ematen direla, askotan beraien burua feministatzat daukaten pertsonen eskutik. Eraso hauek identifikatzea eta onartzea gehiago kostatzen da, erantzunen zilegitasuna askotan zalantzan jartzen dira

Autodefentsa Feminista sistemari aurre egiteko jarrera bat da; emakume izateagatik pairatzen dugun zapalkuntza nazkarriari erantzuteko eta botere harreman hori salatze eta apurtze bidean, emakume bezala geure egiten dugun jarrera aktibo eta iraultzailea.

**Zergatik HEZKUNTZAN: genero rolekin apurtu eta bestelako persona eta harreman ereduak eraikitzea!**

Patriarkalak sortutako rol eta estereotipo bateratu eta sexisten eraginez, emakumeok geure buruarekiko exijentzia izugarria dugu, irudi estetiko zehatz baten gainbalioa, emakumeoi txikitatik barneratutako hezkuntza emozionalak eskutik dakarren maitasun eredu erromantikoak; beti emakumeok bestearekiko, gizonekiko, eraiki gaituzte. Honela, emakumeoi, subjektu paziente- biktima izatera mugatzen gaituzte. Hezkuntzak genero rol esteriotipatu hauen erreprudzikorako agente nagusia izan ohi da, eta aldi berean, hauek eraldatzeko eta beste balore batzuk transmititzeko potenzialitatea duela.

Autodefentsa feminista munduan egoteko jarrera bat bada, heziketa munduan jarduten dugunok bereziki, bestelako mezuak bidali behar dizkiegu neskei txikiak direnetik. Emakumeok subjektu garela sinestarazi eta gure buruan jabe izateko; gure espazio bitala identifikatu eta hau babesteko limiteak jartzen ikasteko; nahi dugunaren bila joateko ausardia eta nahi ez duguna baztertu eta ezetz esaten ikasteko; geure buruak errespetatu eta errespetarazten ikasteko. Beldurrezko mezuak trasmititu ordez, geure burua defendatzeko gaitasuna dugula jakin behar dugu eta gerta daitezkeen egoerei aurre egiteko tresnak eskaini behar dizkiegu.

Mutilekin ere bestelako heziketa emozional bat egitea ezinbestekoa ikusten duzu, eta zentzu honetan, maskulinitate eredu hegemonikoak dituen arriskuak azaleratu eta horren aurrean beste maskulinitate eredu anitzen alde egin behar dugu. Baina bitartean, jasango ditugun erasoei erantzuteko prestatu behar gara.

Beraz, heziketa emozional egokiarekin, golpeei, irainei, gutxiespenei, mehatxuei, emakumeok, geuk, egin nahi diegu aurre. Nahi ez duguna egiteari utzi, maite gaituela dioten erasotzaileei planto egin, gure bizi proiektuak askatasunean, menpekotasunetik kanpo garatzen segitzeko hautua egiten dugu. Horretarako, konfiantza da gakoa; gure buruarekiko konfiantza landuz, lortuko baitugu erantzutea.●



12

hezkuntza



# MATEMATIKAK FEMENINOAK AL DIRA?



Arantza Urkaregi

EHUKO MATEMATIKA APLIKATUA, ESTATISTIKA ETA IO SAILA

## Zientzia «neutroa» al da?

Gizarteak oro har, sinisten du ezagupen zientifikoak gizartetik isolatutako fenomenoa dela, zeregin autonomoa, neutroa... Hau da, Zientzia jarduera arrazoidun, objektibo eta unibertsala dela.

XX mendean zehar, zientzia modernoaren ustezko neutralitateari hutsune asko aurkitu zaizkio eta eta historiazarkeket agerian utzi dute historia-, kultur, ekonomia- eta politika-eragile ugariri zor zaien emaitza direla jakintza arlo guztietako ezagutzak

Egin izan diren metodologia-kritiken artean, feminismotik egindako kritika dugu: Sexuaren aitzakiaz ezarritako generozapalkuntza sostengatzen zuten teoria biologikoaren alderdi okerrak, zientzia arlo ezberdinetan emakumeek egindako ekarpenen berreskurapena, genero-ikuspegia zientzia arlo ezberdinetan barneratzea...

Zientziaren irudi objektibo, arrazoidun eta neutroa, kultur eta gizarte-eraginik gabea, eta ziurrak eta mugiezinak bide diren irizpide zientifikoek zuzendua, frogapen matematikoaren ezauigarrietatik sortarazia da. Zientziak lengoia zehatz erabiltzen du, bere baieztapenak frogatzen ditu eta egindako hipotesiak matematikoki frogatzen ditu.

Baina matematikek beraiek kultur baloreak eta garatzen direneko une historikoak islatzen dituzte. Noiz sortu da probabilitate-teoria? Noiz garatu dira erroreen teoria edota kalkulu infinitesimala? Matematiken garapena garai ezberdinako arazoien ebazpenari lotuta egon da beti.

## Baloreen eragina

Genero-ikuspegitik garrantzi handia hartzen du matematikako ikasketetan ikasleei helarazten zaizkien baloreen azterketak.

Gizartean nagusia den matematikaren irudia haxe da: zaila, hotza, abstraktua, guzti arrazoiduna, eta bereziki, maskulinoa. Irudi honek eragina al du emakumeek matematika ikasteko aukeran? Zalantza barik, bai.

Genero-estereotipoek ere izugarrizko eragina dute.

Probetan lorturiko emaitzetan, proba egiten duenarekiko aurreiritziek eragina dutela egiazatzeko asmoz, ondoko ikerlana diseinatu zen:

Problema bat ebatzeko eskatzen zaie ikaslei, baina hiru era ezberdinetan:

- formulazio matematiko hutsa ematen zaie;
- probak neska eta mutilen portaerak alderatzeko erabiliko dela esaten diete;
- aurrekoan bezala, baina azaltzen zaie genero-estereotipoek antsietatea sor dezaketela neskengan eta horren ondorioz problema gaizki ebatzi dezaketela.

Lehenengo eta hirugarrenean, puntuazio berdinak lortzen dituzte neskek eta mutilek. Bigarrenean, ez, mutilekin alderatua izateak, mutilak matematiketan hobeak direlako estereotipoa berpizten baitu neskangan.

Hasieran aipatu den goi mailako matematikariak izateko dagoen «kristalezko sabaia» azaltzeko unean ere baloreekin egiten dugu topo:

Ikasleen artekoa aipatu dugu, baina emakume matematikarien artean ere konfidantza eza soma daiteke. Emakume

## «Laburbilduz, aurrerapenak egin ditugu, baina emakumeon eta gizonen arteko parekotasunik ez da lortu Matematika arloan (ezta zientziaren beste arloetan ere)»

matematikari asko ez omen dira ausartzen beraien artikuluak aldzizkari onenetara bidaltzen, beren lanaren onesprena txiripazkoa izan dela uste baitute...

Matematika ez ikastera eraman ditzake neskak aurreritzi horrek, nahiz eta nota onak izan eta interesatuak egon; era berean emakumeon lanbide-expektatibak ere eragotzi egiten dira era horretara.

Emakumeen artean agertzen bide den beste fenomeno bat da *arrakastaren beldurra*: emakume askoren ustez, arrakasta izatea ez da «polita», ez dute pozik egon behar. Gizonzkoen kasuan kontrako gertatzen da. Honen inguruan ere ikerlan ugari daude. Esate baterako, ikasleei amaitu gabeko historioa ematen zaie, osatzeko: «Ikasle bat, Jon edo Ane, azterketetan Unibertsitateko notarik hoberenak lortu dituela jakin izan du». Gizonzko gehienek, gero ospe handiko profesionala izango dela asmatzen dute. Neskak, aldiz, ikaratuta daude: Ane bakar-bakarrik geratuko da, inork ez du maitatuko. Hau da *Mari Errauskinen konplexua* deitzen dena.

Ikerkuntzan lehia da nagusi, baina neska gehienek adierazten dute ez dutela lehian sartu nahi. Emakumeok ez omen dugu lehiatzeko gogorik, edo, hobe esanda, lehian ez aritzeko hezi bide gaitutze.

Azkenik, kontuan hartu beharko genuke emakume ikasle edo gradudunen artean, «errenuntzia» gertatzen dela askotan. Mahainguru batean parte hartzen zuen matematikari italiarrak horrela zioen: «Gure ustez, gauez matematiketan pentsa dezakegu, goizez umeen ardura har dezakegu eta arratsaldez Sailera buelta gaitezke. Gogora ezazue, mesedez, gure energia finitura dela!». Ikerlari-lana egin nahi duten emakumeak, kasu askotan, azkenean, dibortziatu eta emakume matematikari bihurtzen dira bakarrik bizitzen direnean.

Baloreez hitz egiten dugunean, kontuz ibili behar dugu. Baloreak garatu egiten ditugu, ez dira berezkoak. Ildo horretatik kontuan hartu behar dugu emakume guztiok ez ditugula aipaturiko baloreak garatu. Are gehiago zenbait gizonek ere garatu dituzte horrelako baloreak, nahiz eta estatistiken arabera, emakumeen aldean hain nabarmenak ez izan.

Bestalde, aipaturiko balore guztiak ez dira zertain negatiboak izan. Kontua da, dirudienez, ez direla matematikarien goi mailako jarduerekiko bateragarriak. Batzueta aukeratu beharko dugu eta jakin behar dugu hori.

Emakume matematikari batzuek ere balore horiek gainditu dituzte. Hala ere, batzuen ustez, erasokor bihurtu dira. Beharbada ez da batere erraza erasokorra ez izatea eta autokonfidantza izatearen arteko oreka lortzea.

### Irakasleen eragina

Irakasleok, maiz oharkabean desberdin baloratzen ditugu neskek eta mutilek lanak egiteko emandako denbora, egindako galderak...

Erabiltzen dugun hizkuntzan edota problemen edukietan islatzen den emakumeen irudiak, askotan berdintasunerantz jo barik, emakumeen menpekotasunaren alde egiten du.

Eta geuk ere genero-estereotipoak barneratuta dauzkagu: mutilak «onak» bide dira gaitasunaren arabera eta neskak, aldiz, egiten duten ahaleginaren arabera.

Laburbilduz, aurrerapenak egin ditugu, baina emakumeon eta gizonen arteko parekotasunik ez da lortu Matematika arloan (ezta zientziaren beste arloetan ere).

Parekotasuna lortzeak eskatzen du balore-aldaketa, bai gizarte mailan sexu ezberdinei egotxitako genero-balore ezberdinaren, bai eta zientzia egiteko eta karrera zientifikoa garatzeko kontuan hartzen diren baloreetan.

Eta aldaketa horietan, irakasleok badugu zeresanik. Horregatik, beharrezko ikusten dut gradu berrietan genero-ikuspegia lantzea.●

# Oharra

artikulu osoa irakurri nahi izanez hemen topa daiteke

<http://www.ehu.eus/ojs/index.php/ekaia/article/view/1267/883>

# VIOLENCIA EN LAS RELACIONES DE PAREJA EN JÓVENES



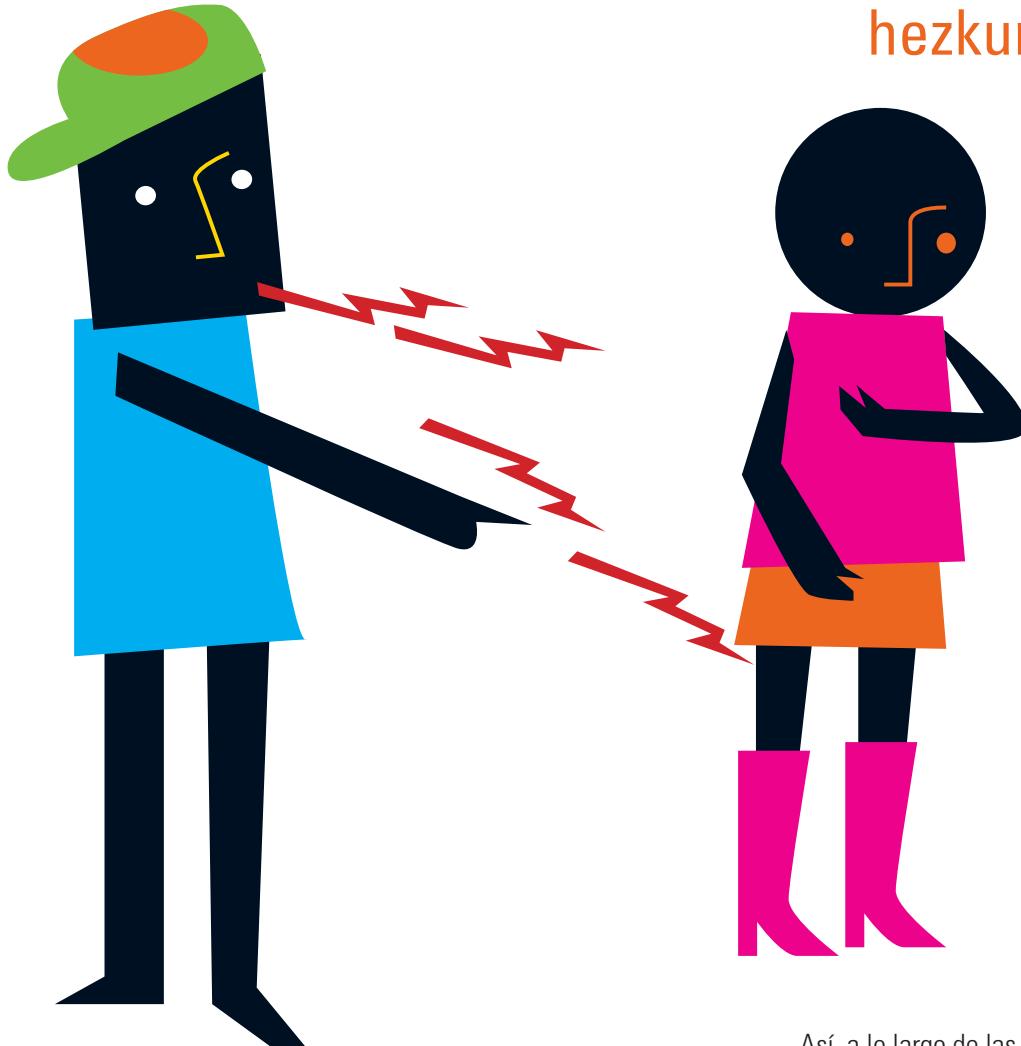
Eli Usategi

UPVKO IRAKASLEA ETA EILASKIDEA

Hablar, hoy en día, de discriminación sexual en la escuela parece innecesario, ya que si escuchamos a su profesorado y a las familias el sexismos escolar aparece muchas veces como una lacra del pasado que ha desaparecido de nuestros centros escolares o, como mucho, tiene apariciones meramente anecdóticas y puntuales. Es un pensamiento comúnmente admitido que la extensión y el predominio de la enseñanza mixta en todos los niveles escolares aseguran y favorecen la igualdad de las mujeres y hombres.

Sin embargo, numerosas investigaciones muestran que en la escuela, aunque es la institución más igualitaria, eso siempre hay que tenerlo en cuenta, todavía se siguen dando distintas actitudes y situaciones de discriminación y desigualdad de género: actitudes y expectativas diferentes entre chicos y chicas y del profesorado con respecto a su alumnado según el género, la imposición y generalización de una cultura y unos valores masculinos considerándolos los óptimos y universales, una jerarquización de los saberes según lo que tienen que aprender los niños y las niñas de acuerdo con sus destinos, roles y biologías diferentes... Es decir, la escuela no es un medio tan neutral como intenta aparecer, sino que el análisis, desde una perspectiva de género, de las funciones que cumple el sistema de enseñanza nos permite desvelar el papel y la responsabilidad de la escuela en la situación de desigualdad en la que se encuentran las mujeres en el mercado laboral y cultural con respecto a los hombres, así como en la infravaloración que existe en el plano de los valores para todos aquellos que se consideran propios de éstas.

Así pues, la escuela, todavía sirve en muchas ocasiones para mantener, producir, reproducir y reforzar algunos estereotipos de género existentes en la sociedad. La escuela, al preparar al alumnado para la vida pública laboral, asociada históricamente con lo masculino y relegar los valores femeninos a un ámbito privado y doméstico en el que le resulta difícil entrar y legitimar y, al sostener los valores tradicionalmente relacionados con el mundo de lo masculino, deslegitimando, silenciando e ignorando aquellos relativos a la feminidad, dificulta la tarea de las alumnas para constituirse como sujetos autónomos, libres, conscientes de la responsabilidad que tienen con respecto a sí mismas.



**«la escuela no es un medio tan neutral como intenta aparecer, sino desde una perspectiva de género, nos permite desvelar el papel y la responsabilidad de la escuela en la situación de desigualdad en la que se encuentran las mujeres en el mercado laboral y cultural con respecto a los hombres»**

Así, a lo largo de las investigaciones que venimos realizando un grupo de profesoras de la Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea, sobre todo en *La Escuela Cuestionada: voces de las familias y el alumnado*, subvencionada por la Fundación Fernando Buesa y *Violencia de género en las relaciones de pareja de adolescentes y jóvenes de Bilbao*, subvencionada por el Exmo. Ayuntamiento de Bilbao, no nos ha extrañado del todo encontramos con que los diversos estereotipos de género a los cuales los/as jóvenes y adolescentes tratan de adaptar sus vivencias afectivas y sexuales están atravesados por fuertes marcas de género, es decir, responden a patrones sociales de masculinidad y feminidad que implican relaciones de desigualdad social y sexual en las que los varones siguen poseyendo la posición hegemónica.

De alguna manera los resultados obtenidos coinciden con toda una serie de investigaciones que han puesto de manifiesto que los adolescentes no se han desmarcado de los arquetipos segregacionistas, sino que por el contrario los estereotipos en torno a lo que es ser un hombre de verdad y una buena chica presentes en nuestro alumnado están en la base de experiencias negativas de violencia y abuso en las relaciones afectivas de adolescentes y jóvenes. Por tanto, en el discurso de los adolescentes que han participado en las investigaciones aparecen estereotipos de género tan tradicionales que ponen en cuestión no solo la labor coeducadora de la escuela, sino los propios modelos de género que el alumnado interioriza en la familia y a través de los medios de comunicación.●



# ESKOLAN SEXISMOA TRANSMITITZEKO ERAK



STEILASeko EMAKUME IDAZKARITZA

[Emilia Moreno, Xavier Bonal, Alicia Alonso eta  
Amparo Tome autoreen testuetan oinarritutako idatzia]

Emakumeak hezkuntza mundura hurbildu eta sartzeko bidea zaitasunez eta oztopoz beteriko ibilbidea izan da. Gainera, eskolaren bilakaeran landu eta garatu diren ezagutzak ikuspuntu androzentriko batean oinarritutakoak izan dira. Neska eta mutilentzako eduki desberdinak zeuden eskola bereizitik eskola mistora pasa da, non neskak eta mutilek espazio berbera konpartitzen duten eta eduki berberak irakasten zaizkien, eredu maskulinoan oinarritutakoak, hain zuzen ere.

**B**este era batera esanda, gizonek eta gizonentzat eraikitako hezkuntza eremuan emakumeak sartzean sortu da eskola mistoa, ez da ordea, gizon eta emakumeen eredu kulturalen uztarketan oinarritutako hezkuntza izan.

Emakumeen historia ez da eduki curricularretan sartzen, ez dira emakumeak ikusgai egiten eta ez dira beraien jakintzak ikasi eta transmititzeko legitimotzat hartzen.

Era berean, gure ikasleak tradizionalki emakume eta gizonei eman zaizkien paperetan heziak direla erakusten duten jarrera eta portaerak ikusten ditugu gela eta eskolako espazio desberdinaren. Rolen balorazioan, gainera, maskulinoaren aldeko joera nabarmena da, femeninoarekiko baino positiboagoa baita, orokorrean.

Geletan, hezkidetza eta sexuen arteko berdintasuna apena lantzen da sistematikoki, bereziki konprometitutako irakasleen kasu puntualetan izan ezik. Administrazioak ere ez du behartzen legeetan ezarritako praktikan jartzera, honek prestakuntzan

inbertsio gehiago, denbora eta espazio berriak sortzea eta material berrien hornidura ekarriko lukeelako.

Eskolan estereotipo sexistak ezabatzeko lehen pausa ondokoa da: sexismoa eskolan instituzionalizatzen ari diren prozesu eta mekanismoak (konciente eta inkoncienteak, ageriko zein subliminalak) detektatzea, alde batetik eta ondoren, gai hauei helduko dien eredu didaktiko eta antolakuntzakoa egitea.

Egia da, neskek eskolan pairatzen duten diskriminazioak ez duela eragin handirik izaten lortzen duten maila akademikoari dagokionez, halere, diferentiazko tratu diskriminatzaile horrek eragin handia du izaera femeninoaren sorreran eta eraikuntzan, ikasle bikainenak diren neskek ere, hazten doazen neurrian, eremu publikoan bigarren mailako papera barneratzen baitute.

Ikus ditzagun ondoren, eskolan **eredu sexista transmititzen laguntzen duten hainbat arlo**:

**1 Sexismoa curriculo esplizituan:** irakasten dena eta ez dena irakasten.

Programazio curricularrean eta testu liburuetan sexismoa sistematikoki proiektatzen da, bai emakumezko pertsonaia eta bizimodu ereduen omisioaren bidez, baita emakumeen gutxieste eta infraerrepresentazioaren bidez ere. Testu liburu gehienetan emakumeen presentzia eza ia erabatekoa da. Era berean, emakumezko pertsonaiak azaltzen direnean, hauen portaera eredu maskulinora atxikitzenten da. Hau da, nabarmentzen diren emakumeak gizonaren arketipora egokitzen direnak dira, edo berdina dena, beraien lanak bizitza publikoko alderdi garrantzitsuren batean laguntzen dutenak.

Emakumeen bizimoduak, tradizionalki eremu pribatuaren garatu direnak, testuetatik kanpo uzten dira erabat. Historiarentzat garrantzitsuak direnak herrien arteko gudak dira, boterera iristeko borrokak eta gizarte produkzio erak; baina ez eguneroko bizitzako erreprodukzio erak, hau da, gizartek

biziraupenerako egiten dutena: elikadura, zaintza, harreman afektiboak, etab. Beraz, ez dira soilik emakumeak bazterzen, emakumeen bizitzeko era, eta ondorioz, emakumeen kultura ere kanpoan uzten da.

Testu liburu, ipuin eta beste material didaktikoetan azaltzen diren estereotipo maskulino eta femeninoek mutilak indartsu, azkar eta independiente gisa definitzen dituzte, neskak, bestalde, menpeko, maitekor, esaneko eta kolaboratziale gisa agertzen dira. Egiten diren ekintzak, jolasak, janztekо erak, jokaerak, ezartzen dituzten harremanak... denak dira desberdinak neska edo mutil izan.

Material curricularretan ikuspuntu bakarra azaltzen da eta ahaztu edo marjinatu egiten dituzte historian zehar emakumeek egin dituzten ekarpenetan lagunduko luketen beste alternatibak. Honen ondorioa da ikasleek gizonezkoen lan, gaitasun, eta abarri buruzko informazio zehatz eta gehiegizkoa dutela eta ez dutela batere informaziorik jasotzen emakumezkoen bizimodu, lan, ekarpen eta abarren inguruan. Horrela, jasotzen duten errealtitatea guztiz faltsututakoa da; honek beraien pertsonalitatean eragin handiak ditu, batez ere autoestimuan.

#### **Sexismoa ezkutuko curriculumean (genero estereotipoen transmisió kulturala eta rol sexualen definizioa).**

- ▶ Desberdintasun sexuala espazio eta forma askotan sortu eta errepruduzitzen da. Nahiz eta sexismoa curriculum irekian ere presente egon, batez ere ikusezina den diskriminazio mota da. Irakasleriaren itxaropenak, ikasleekin elkarrekintza, batzuk eta besteek errepikatzen dituzten eredu maskulino eta femeninoak, besteak beste eskola bizitzako alderdi ezkutuak izan arren, neska eta mutilen portaeren definizioan indar handia dute.
- ▶ Eskolak ez ditu norbanakoak hartzen orri zuriak balira bezala, baizik eta genero maskulinoan edo femeninoan sozializatutako neska eta mutilak jasotzen ditu. Eskolak egiten duena da, egitez edo ez egitez, estereotipo maskulino eta femeninoak indartu, mantendu eta errepikatu. Ardura zuzenena ez duen instituzioa izan arren, ez da egia ere, ezin duenik ezer egin diskriminazio sexistaren kontra. Nahiz eta ez izan instituziorik diskriminatzaleena, diskriminatzalea da. Horrela auzitan jartzen da kanpotik datozkion desberdintasunen aurrean eskolak ezer egin ezin duenaren iritzi zabaldua.
- ▶ Egunerokotasunean, ikasle zein irakasleak ez dira sexismoa kontziente izaten. Diskriminazio sexista, paradoxikoki, nesken eta maistren portaeren errefortzuarekin ematen da. Ez dago ia erresistentziarik eta bai, aldiz, beraingandik

espero denarekiko egokitzea. Bestalde, irakasleriak ukatu egiten du ikasleekin duen harremanean inolako tratu desberdintasunik egiten duenik. Ikasleekin ematen diren elkarrekintzen eta irakaslegoaren ezkutuko itxaropenen analisiek, aldiz, erakusten dute irakasleek nola proiektatzen dituzten desberdintasunak sortzen dituzten differentziak. Zaila dirudi, beraz, ikasle zein irakasle aldaketak emateko prest egotea arazotzat bizi ez duten zerbaiten aurrean.

- ▶ Sexismoa ez da soilik talde sexual batengan eragina duen arazoa, baizik eta ikasleria osoari dagokiona. Neskei honela eragiten die: sozializazio femeninoaren ondorioz, ikasketa eta lan aukeraketari dagokionez, ekonomikoki eta sozialki gutxiago baloratuak diren aukerak egitera eramatzen ditu. Bestalde, rol sexual mugatua barneratu eta bere gain hartzen dute funtziorei eta baloreei dagokienez, hau da, genero femeninoa bere egiten dute horrek dituen ondorio sozial guztiekin (besteen zaintza, altruismoa, mendekotasun emozionala, etab.). Mutilei, bere aldetik, sexismoa bestela eragiten die, maskulinitatearen balore zehatzetan sozializatzen direlako (independentzia, arrakasta profesionala, sentimenduen kontrola, etab.) eta tradizionalki femeninoak diren baloreetarako sarbidea ukatzen zaielako.
- ▶ Aurreko puntuak erakusten digu sexismoa jatorri bikoitzeko arazoa dela. Desberdintasun sozialen arazoa da emakumeek lanpostu zehatz batzuetarako sarbidea mugatua (ez formalki baina bai errealtitatean) duten neurrian. Sexismoa ere hierarkia kulturalen arazoa da eskolak eta gizarteak eredu kultural zehatz bat soilik baloratzen baitute, genero maskulinoarekin lotutakoa hain zuen ere, eta ez dute kontutan hartzen edo isildu egiten dute kultura femeninoa. Beraz, indibiduoei eta baloreei eragiten dien arazoa da. Zentzu honetan sexismoa beste edozein diskriminazio kultural motaren baliokidea da. Eskolak, instituzio sozial oro bezala, pertsonak berdindu egiten ditu legitimo eta unibertsaltzat aurkezten den balore sistema bakar batean oinarrituta, eta ez die lekukir uztzen isildutako kulturei. Diskriminazio sexualak, beraz, zerikusia du curriculumean egiten den kultura femeninoaren errepresentazio faltarekin eta femeninotzat hartzen diren jokaeren marjinazioarekin. Auzi hau oso garrantzitsua da eskola hezkidetzaile eredua lortzeko.

Sexismoaren fenomenoaren konplexutasunak erakusten digu ez dagoela aldaketarako berehala ezarri daitekeen errezetarik, are gehiago uste dugu, aldaketa sakon oro bezala, denbora behar duen lana dela hau. Baina pentsatzen dugu beharrezko zeregina dela etorkizunean emakume eta gizonak berdintasunean biziko garen mundua eraikitzeko.



18

hezkuntza

# «NUNCA MÁS NI A MÍ NI A NINGUNA OTRA MUJER»



ASAMBLEA DE MUJERES DE ÁLAVA

La Asamblea de Mujeres de Álava surge al igual que el Movimiento Feminista del Estado Español a finales de los setenta. Concretamente alrededor del 3 de Marzo de 1976, cuando un grupo de mujeres se juntan en torno a reivindicaciones específicas, se realizan algunas reuniones, se sale a la calle y se logra hacer oír por primera vez la voz de las mujeres en Álava.

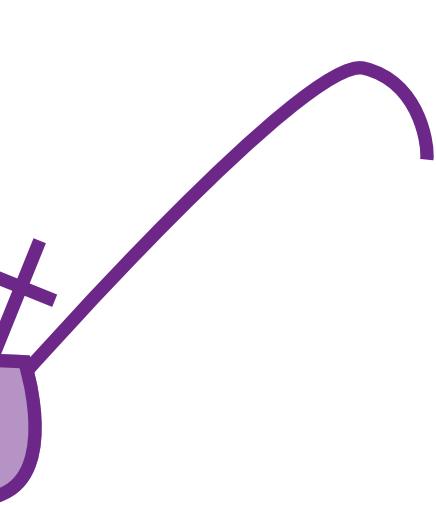
**D**esde entonces, mantenemos dos vertientes: una interna, centrada en la formación teórica, la reflexión y la construcción de un pensamiento feminista a través del debate, de compartir preocupaciones, experiencias, utopías, logros... y la otra vertiente exterior, centrada en las reivindicaciones feministas a través de la presencia en las calles para visibilizar las diversas problemáticas y luchas de las mujeres, tales como el derecho al aborto, las diversidades sexuales, las discriminaciones múltiples y, un tema de gran preocupación para nosotras ha sido desde el inicio de nuestra andadura la preocupación por el ejercicio de la violencia machista.

La violencia machista afecta a las mujeres por la única condición de pertenecer al sexo femenino. No está asociada a su clase social, edad, creencias religiosas o políticas, su etnia o preferencia sexual. Esta violencia refleja la asimetría en las relaciones de poder entre varones y mujeres, perpetuando la subordinación de lo femenino frente a lo masculino. Partimos de la base de que esta violencia es estructural. Esto es, está arraigada en nuestro sistema político, económico, social y cultural. El mejor modo de atajarla es interviniendo en la educación, para fomentar valores igualitarios, no sexistas y no binaristas.

Es por ello, que desde el año 2000 decidimos intervenir en el ámbito de la educación formal y no formal a través de talleres cuyo objetivo es visibilizar, sensibilizar y prevenir la violencia machista en nuestra sociedad y en las aulas.

Entre los objetivos generales de los talleres se encuentras los siguientes:

- ⌚ Introducir la coeducación y la corresponsabilidad.
- ⌚ Fomentar entre los y las jóvenes relaciones equitativas y de respeto hacia todas las personas.



- Analizar las imágenes sexistas de los medios de comunicación y la publicidad, que sirve como herramienta para crear conciencia de género.
- Normalizar las **diferentes opciones** de relaciones: madres solteras, transexuales, mujeres lesbianas, mujeres solas...
- Fomentar la **autonomía** económica, social y afectiva, así como la autoestima de las mujeres.
- Acabar con el **acoso sexual**.
- Hacer que los pueblos y las ciudades sean más seguros para las mujeres.
- Enmarcar la prevención de la violencia machista dentro de una perspectiva más amplia de la defensa de los **Derechos Humanos de las Mujeres**, teniendo en cuenta otras coordenadas como la etnia, la nacionalidad, la opción sexual o las creencias religiosas.

**Los objetivos específicos** se definen en cada taller, según el perfil de las personas asistentes. Como se puede ver en la propuesta de talleres a desarrollar, éstos incluyen:

- Enseñar a detectar los diferentes tipos de la violencia machista: violencia psicológica, verbal, sexual, simbólica, física...
- Explicar en qué consiste **El ciclo de la violencia** y a la vez desmontar todos los mitos que se han construido y se siguen repitiendo alrededor de este hecho con el objetivo de acabar con la tendencia a culpabilizar y a responsabilizar a las mujeres que padecen violencia machista de su situación.
- Defender los **derechos de las mujeres**, el laicismo y los valores democráticos frente a los tradicionalismos y fundamentalismos.
- Cuando la sexualidad es vehículo de violencia: prostitución forzada vs. trabajadoras del sexo.
- La violencia específica que sufren las mujeres presas, migradas y su desamparo frente a la ley.
- Explicar la **construcción del sistema sexo-género** para poder entender el origen de las múltiples discriminaciones que padecen las mujeres.
- Analizar los **estereotipos** para entender las consecuencias que éstos tienen en la vida diaria de las mujeres y los hombres, así como para entender las relaciones de poder basadas en el binomio hombre-dominación/mujer-sumisión.
- Cuestionar el **mito del amor romántico**, tan arraigado entre la población adolescente y que contribuye a la perpetuación de relaciones insanas.

- Sensibilización y prevención sobre el uso de **las nuevas tecnologías** y así evitar el texting, grooming y el acoso a través de las redes sociales.

La oferta de talleres es variada en cuanto a metodología y contenidos. En general se imparten a través de dinámicas de grupo, debates, puesta en común y en ocasiones utilizamos como herramienta materiales audiovisuales.

Son diversos los talleres que ofertamos, en total veinte. En los últimos años los talleres más demandados han sido los que giran alrededor del mito del amor romántico: «¿Esto es amor?», «¿Qué entendemos por violencia?», «Las palabras hieren» y «Romper el silencio».

La coeducación es una propuesta que desde los principios plantea el Movimiento Feminista como herramienta imprescindible para un cambio social, para transformar el sistemas de valores. Reivindicamos que la coeducación debe ser transversal.

El espejismo de la igualdad ha calado de forma tan contundente en nuestra sociedad que en ocasiones el alumnado tiene serias dificultades para identificar conductas, comportamientos y actitudes machistas. Tienen muy claro que hay conductas inaceptables en el tema de la violencia machista contra las mujeres, especialmente cuando se trata de asesinato o maltrato físico, sin embargo padecen y ejercen violencia psicológica, simbólica... sin identificarlas como tales. Es por eso, que cada vez con mayor frecuencia centramos nuestra atención en abordar cuestiones como la autoestima, las relaciones de pareja y las relaciones afectivo-sexuales, el acoso sexual y en los últimos tiempos el acoso a través de las redes sociales que entre la población joven se dan con mayor frecuencia.

Somos conscientes de que la problemática es difícil y complicada de abordar. Tratamos de ponerles unos anteojos que les haga ver el mundo bajo una perspectiva antipatriarcal y feminista.

A través de los talleres nosotras también hemos aprendido, nos hacen bajar a tierra y hay cuestiones que nos dejan perplejas. En uno de los últimos que impartimos una chica de 16 años hizo la siguiente afirmación: «A nosotras nos enseñáis a defendernos, pero ¿a ellos quién les enseña a no violar?». Nos quedamos mudas. Sabedoras de que el trabajo es arduo tenemos que seguir avanzando de manera persistente en ello.●



20

hezkuntza  
ESPERIENTZIAK

# ESKOLETAKO KANPO ESPAZIOAK ETA HEZKIDETZA

⌚ Miren Vives • Patxi Galarraga  
ARKITEKTOAK

Jolasa funtsezkoa da haurren garapenean; zentzumenak estimulatzeaz gain, garapen intelektuala suspertu, emozio positiboak indartu eta komunikazio eta gizarteratze tresnak sendotzen laguntzen du. Ezinbesteko da beraz haurraren izaeraren eta gorputzaren eraikuntzarako. Jolasaren magia edozein lekutan sor daiteke: etxeian, eskolako jolastokian, osasun zentroan, denda batetan... Garai batetan haurren jolastoki nagusia kalea zen, hura zen jolasaren oinarrizko eskenatokia eta bertan ematen ziren errealtitatea esploratzeko aukera eta bideak. Gaur egun jolaserako kanpo espazioaren erabilera kaleak lehen zuen pisua galdu du eta haren lekua ikastetxeetako jolastokiak hartu du kasu askotan.

U rteak dira neska eta mutilen aldetik jolastoki hauen erabilera desberdindua aztertzen dela. Gure artean ekimen ugari egin da eta oraindik ere egiten ari da gure ikastetxeetan. Aipagarria da adibidez, duela 10 urte Hernanin garatu zuten «Berdintasunezko jolasa. Hezkidetza eta espazioaren inguruko baliabide gida»<sup>1</sup>, espazioaren erabilera berdindua bultzatzea helburu zuena. Bide beretik, asko dira jolastokiaren erabilera arauak garatu dituzten ikastetxeak<sup>2</sup>, espazioaren erabilera desberdinduan oinarrituta. Erabilera arau hauek futbola eta baloia hartu ohi dute oinarri: baloia jolastokitik kenduz edo honen banaketa erregulatuz.

Aurrekari hauekin ez da harritzeko Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza Saileko «Hezkuntza sisteman hezkidetza eta generoindarkeriaren prebentzia lantzeko gida»<sup>3</sup>-n honako puntu hau azaltzea:

«Zenbait azterlanek eskoletako espazioak aztertu dituzte, baita nola erabiltzen diren ere, eta ondorioztatu dute genero adierazlea erabakigarria dela. Garbi geratu da jolastokian

- 
1. Berdintasunezko jolasa Hezkidetza eta espazioaren inguruko baliabide gida Hernaniko Udal (Gipuzkoa). © Farapi S.M., 2005/08/26. [http://www.hernani.eus/eu/ficheros/9\\_11451eu.pdf](http://www.hernani.eus/eu/ficheros/9_11451eu.pdf)
  2. Betaurreko moreak Zaldupe eskolan. Onintza Irureta. Argia.2299. alea. 2011-11-20. [http://www.argia.eus/argia-astekaria/2299/genero-berdintasuna-ikastetxean](http://www.argia.eus/argia-astekaria/2299/genero-berdintasuna-ikastetxean?ids=argia-astekaria/2299/genero-berdintasuna-ikastetxean)
  3. Hezkuntza-sisteman hezkidetza eta genero-indarkeriaren prebentzia lantzeko gida. Hezkuntza, Hizkuntza eta Kultura Saila. Eusko Jaurlaritza. 2013. [http://www.hezkuntza.ejgv.euskadi.eus/r43-2459/eu/contenidos/informacion/dig\\_publicaciones\\_innovacion/eu\\_conviven/adjuntos/coeducacion/920006e\\_Pub\\_EJ\\_hezkidetza\\_plana\\_e.pdf](http://www.hezkuntza.ejgv.euskadi.eus/r43-2459/eu/contenidos/informacion/dig_publicaciones_innovacion/eu_conviven/adjuntos/coeducacion/920006e_Pub_EJ_hezkidetza_plana_e.pdf)



eta jolasteko eremuetan espazioaren banaketa sexista dela oraindik ere. Jolasen hierarkiagatik, nesken eta mutilen jokabideengatik edo jolastokiaren espazioa antolatu gabe egoteagatik, mutilak erdialdean kokatzen dira eta neskak bazterretan.»

Baina horren begi-bistan dagoen egoera hau aztertu al da? Ba al du oinarri zientifikorik?

### Austria, ikerketa adibide bat

2005-2009 bitartean Austriako 20 ikastetxetan «Eskola patioak eta generoaren arteko harremanak»<sup>4</sup> ikerketa garatu zuten, haur eta gazteen osasuna, eskoletako ingurune fisikoak neska eta mutilei eskaintzen dien baldintzakin alderatzu.

Ikerketa honen oinarrizko galderak ondokoak ziren:

- ❶ Nola jokatzen dute jolas orduan neska eta mutilek patioan?
- ❷ Zeitzuk dira umeen patio jarduna baldintzatzen duten eragileak?

Ikerketaren metodologia, 1) behaketa eta bideo grabaketan, 2) irakasle eta ikasleekin egindako elkarriketetan eta 3) hogei eskolatan egindako tailerretan oinarritu zen.

Ikerketak azaleratu zuen ondorio nagusia **neska eta mutilen portaera oso estereotipatuan** dela izan zen. Ondorioz, neska zein mutilentzat ingurune egokiak bultzatzeko eskoletako kanpo espazioek ikuspuntu berritzaile eta pedagogikoen

bateratutako era askotako espazio irekiak eskaini beharko lituzkete estereotipo horiei aurre egin ahal izateko.

Eskoletako kanpo espazioak neska eta mutilen garapen egokirako sustatzea hiru puntu hauetan oinarritu beharko genuke, beti ere ikerketa honen arabera:

- ▶ **Ikasle eta irakasleen partehartzea** jolastokien planifikazio eta erabilieran.
- ▶ **Espazioak ezberdintzea**, mugimendu eta komunikaziorako, erlaxatzeko, ikasteko...
- ▶ **Egitura eta espazioen eragin desberdinak aztertzea** talde ezberdinetan (adin, genero, etnia...) eta hauek kontutan izatea.



<sup>4</sup> Eskola patioak eta generoaren arteko harremanak. Vienako Unibertsitatea. <http://www.univie.ac.at/schulfreiraum/index.htm>

## Danimarka, ikertu eta probatu

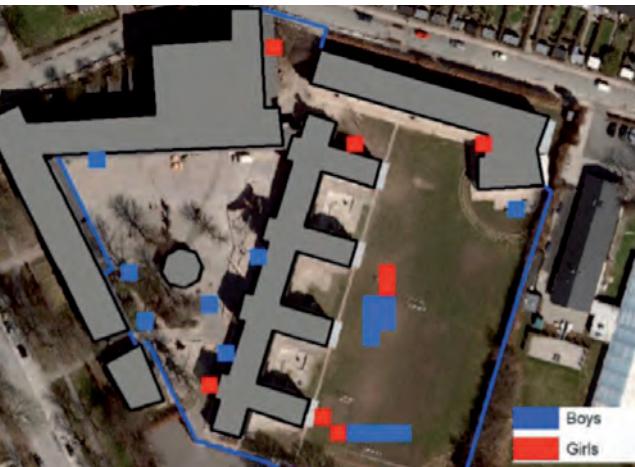
Drøn på skolegården (Lasterketa eskolako jolastokian) Danimarkako eskoletan jarduera fisikoaren ikuspuntutik ezagutza eta ikuspegi berriak sortu eta bultzatzeko kanpaina bat da. Bere helburua eskola orduetan nahiz eskola orduetatik kanpo jolastokien inguruan hausnarketak egin eta jarduera fisikoa eta jolasa sustatuko dituzten irizpide berriak sortzea da.

Jarduera fisikoaren sustatzea espazio eta jolaserako ekipamendu berritzataileak eraikitzen lortu nahi da kasu hauetan, haurrak eta gazteak jolastera eta mugitzera gonbidatuz.

Hiru pauso nagusi proposatu dituzte ekimen honetan:  
 1) hasierako egoera ikertu eta neurtu, 2) espazioan eraldaketak egin eta 3) eraldaketa horiek izan dituzten ondorioak berriro ere ikertu eta neurtu. Ikerketa burutzeko metodologia kualitatiboa zein kuantitatiboa da, behaketa eta elkarrizketetaz gain GPS, azelerometro eta monitore kardiako bidezko neurketak eginez.

Eskoletako kanpo espazioei bestelako forma eta funtziok ematea du helburu ekimenak, espazioak haur eta gazteen portaeran duen eragina aztertzeko asmoz. Egitasmoa aurkeztu zuten 7 ikastetxeri diru laguntzak eman zitzaizkien lan horiek aurrera eramateko. 2015eko udaberrian izango dugu lan horien ondorioen berri.

Rosan Bosch arkitektura estudioak Aarhur daniar hiriko Skade Eskolan jarduera fisikoan oinarritutako jolastokia diseinatu zuen. Hona hemen kanpo espazio hauek agertzen diren bideo bat ikusgai: <http://vimeo.com/52918490>



## Finlandia, nola ez

Hezkuntzari buruz ari garenean Finlandia izan ohi da erreferentea. Kasu honetan ere halaxe da: «**The Best School in the World**»<sup>5</sup> izenburuak argi eta garbi uzten du finlandiar hezkuntza sistemak marka bat sortu duela eta zorionez, ikasitakoa partekatzeko prest dagoela. Hezkuntza irizpideen islada bihurtu da ikastetxeetako arkitektura, espazioak hezkuntzaren beharretara egokituz. Helsinki hezkuntza saileko arduraduna den Kaisa Nuukkinen arkitektaren esanetan<sup>6</sup> 70. hamarkadan martxan jarri zen hezkuntza sistema berriak ertaroko scriptorioum-a alde batera utzi eta arkitekturaren-espazioaren potentziala erabiltzea proposatzen zuen irakatsi eta experimentatzeko. Hezkuntzarako espazio onenak guztiontzat diseinatutakoak omen dira, egoera ezberdinetara malgutasunez egokitzen direnak, berrasmatu daitezkeenak, kanpo eta barruaren arteko harreman aberatsak dituztenak. Zein da, beraz, bere esanetan ikasteko leku onena?

Laburbilduz:

- 1 Kanpoko aprobetxatzen duena: argia, paisaia, bizitza. Isolatu beharrean zabaltzen dena.
- 2 Leku seguru bat: fisikoki eta psikologikoki erosoa, barneratzailea, goxoa. Ikastetxe askotan harrera gune zabal eta erabilera askotarikoak funtzi hau bete ohi du.
- 3 Sinbolikoki indartsua eta malgua den espazioa: herri askotan, eraikin garrantzitsuena eskola da.
- 4 Azkenik, espazio hauek saiatuak/hanka-sartze prozesuetara irekita egon beharko lukete hobetzeko modu gisa.

5 The Best School in the World. Hezkuntzarako Arkitektura Finlandian erakusketa. Oteiza Museoa. <http://www.museooteiza.org/2014/09/the-best-school-in-the-world/>

6 Del tirador a la ciudad. Anaxu Zabalbeascoa. Blogs El País. <http://blogs.elpais.com/del-tirador-a-la-ciudad/2015/01/la-parte-arquitect%C3%B3nica-del-%C3%A9xito-de-las-escuelas-finlandesas.html>

## elgoiBERDIN

Jolasa eta genero Elgoibarko kaleetan lelopean<sup>7</sup>, Elgoibarko Herri Eskolako Kalamua Guraso Elkartearekin batera aurrera eraman genuen ekimena izan zen. Jolasa haurren garapenerako tresna eta bidea dela onartuz, ikastetxeko jolastokitik kanpo Elgoibarko haurrek non eta nola jolasten zuten ikertzea izan zuen helburu. Generoa eta jarduera fisikoan oinarritu genuen behaketa, datuak jasotzeko fitxa bat osatu eta bertan jaso genituen ondorioak grafikoki adieraziz.

Hausnarketa ugari egin genituen jolasa eta espazio publikoaren inguruan eta laburbilduz, hauek dira batzuk:

- ▶ Generoa aipatzean baloia datorkigu gogora: lurrean marrak marraztuta egoteak eskubideak ematen dizkie erabili nahi dituztenei. Marrarik ezean, barneratuta dugu bi jertsek porteria bat irudikatzen dutela eta horrek nahi adina neurriko futbol zelai bat sortzen duela.
- ▶ Baloiar ostikoka ibiltzeak espazio handia eskatzen du; soka-saltoan plazaren ertzean egin daiteke.
- ▶ Jolas parkeetan segurtasuna nahi dugu, baina horrek jolasari ez dio gehiegi laguntzen. Jolas errepikakorrak sustatzen ditu, erabilera bakarreko gailuak jartzen baitira.
- ▶ Gurasoek neska edo mutilei jostailu oso ezberdinak erosten dizkiegu: horrek eragin handia du egingo dituzten jolasetan.
- ▶ Natura Elgoibarko kaleetatik urrun dago: naturan jolasteak berdintasunaren alde egiten du, jostailuen beharra ekiditen delako. Jostailuak dira, sarritan, jolasa eta portaera baldintzatzen dituztenak.
- ▶ Umeei jolas ezberdinak erakutsi behar dizkiegu: zenbaitzuk futbolean baino ez dakite.
- ▶ Erropak garantzi handia du jolasean aritzeko orduan (gonak, zapatak...): jarduera fisikoa indartu nahi bada, janzteko era aldatu beharko litzateke.
- ▶ Gurasoak adibidea jarraitzen dute umeeik ere: gutxitan ikusten dira gurasoak plazaren erdian jolasean eta baldin badaude, futbolean ari dira.●

<b>elgoiBERDIN</b>	<b>Jolasa eta materiala</b> Juego y material	<b>Ocupación malla</b> Grado de ocupación	<b>Jarduera fisico malla</b> Grado de actividad física	<b>Autonomía malla</b> Grado de autonomía
Identificación Identificación Lugar Lugar Fecha Fecha	5 4 3 2 1 0	5 4 3 2 1 0	5 4 3 2 1 0	5 4 3 2 1 0
Bakarrak / Taidean Solo / En grupo	• • • •	• • • •	• • • •	• • • •
Taidearen osaketa Composición grupo	♀ ♂	♀ ♂	♀ ♂	♀ ♂
Adinak Edades				

## MIREN VIVES eta PATXI GALARRAGA arkitektoen ikerketa

2004an martxan jarri zuten Projekta bulegoa. Ibilbidea arkitektura bulego klasiko gisa hasi zuten arren, azken urteotan bi lan eta ikerketa ildo hartu dituzte. Ikuspuntu desberdinatik hiriaren eta pertsonen eguneroko bizitzaren arteko harremana ulertzeara eta eraldaketarako tresna eta bideak sortzea. Oinarritzko tresnak:

- ▶ Dagoen hiriaren analisia, parte-hartze bidezko kartografiak, ebaluazioak, eta abar.
- ▶ Espazio publikoaren proiektua eta inguru urbanoaren diseinua eta ekipamendua.
- ▶ Hiri-plangintzako prozesuetan esku-hartzea: diagnostikoa, proposamenak eta abar.



# HAUR HEZKUNTZAN HEZKIDETZA PROIEKTU INTEGRALA

Okondo eskola

Gaur egunean inork ez du zalantzan jartzen Haur Hezkuntzan berdintasunerako bidean heziketak daukan garrantzia. Jakin badakigu rolak eta estereotipo sexista gehienak pertsona helduengatik ikasten direla eta lehenengo urte hauetan ezartzen direla. Beraz, oso garrantzitsua da familia zein eskoletan lan egitea estereotipo hauek detektatu eta ekiditeko kontzientzia har dezaten. Hau da, zuzen ere Okondo eskolan gauzaturiko ekimena. Ikasturte honetan (2014-2015) martxan jarri dena.

## Proiektua

- ▶ 36 haur (2, 3, 4, 5 urte) 33 familia
- ▶ Arduraduna: Gemma Corbella Eguiluz
- ▶ Proiektu integrala: 2014-1017

## Helburuak

- ▶ Ikerketa komunitate osoa sentsibilizatzea
- ▶ Espresio bide ezberdinak landu pertsona askeak eta libreak heztekoi
- ▶ Jarrera sexistak identifikatu eta horiek aldatzeko kontzientzia hartu
- ▶ Hizkuntzaren izaera sexista aztertu eta erabilera ez sexistaren gakoak landu.

## Lantzen hasi diren esparruak

- ▶ Familiekin: sentsibilizazio saioak, tailerrak, solasaldiak...
- ▶ Klaustroan: Lantzen diren edukiak eta berauek transmititzeko erabiltzen diren materialak aztertu eta izaera sexista dutenen identifikatu eta ordezkatu. Hizkuntza ez sexista erabiltzeko kontzientzia hartu.
- ▶ Jantokian: bertako langileekin gure proiektua aurkeztu eta gatazkak ekiditzeko bideak jarri.
- ▶ OEGE (Okondo eskolako guraso elkartea) Beraiek antolatzen dituzten ekintzetan berdintasuna bermatu.
- ▶ Udaletxeko berdintasuneko zinegotziarekin koordinazioa.



## Giza baliabide eta baliabide ekonomikoak

- ▶ Formakuntza: Aiarako Hezkidetza mintegian parte hartuz eta bertan jasotakoa komunitatearekin partekatuz.
- ▶ Udaletxeko berdintasun arduradunekin koordinazioa eta elkarlana jarduerak aurrera ateratzeko.
- ▶ Dirulaguntzarik ez dute jaso baina proiektu integrala onartuak izan dituzten eskolek, RPTan irakasle erdi bat gehiago izan dute aurrera eraman ahal izateko jarritako helburuak.

## Jarduerak

Tailer eta hitzaldi ezberdinak antolatu dira guraso zein irakasleentzat. Udaletxetik ere bultzatua izan dira eta hau oso garrantzitsua izaten ari da eskola txikia izanda.

Aurten azaroaren 25ean egindako jarduera gehienetan parte-hartzea handia izan da aurreko urteekin konparatuz.

Abenduan, jostailu sexistei buruz, familia eta herriko biztanleentzako tailerra egin zen jostailuen katalogoak aztertzeko. Oso ekintza dinamikoa eta arrakastatsua izan zen.

Haurrekin, batez ere, espresso bide ezberdinak lantzen ditugu, hala nola, psikomotrizitatea, antzerkia. Emozioak, sentimendua eta errespetua etengabe lantzen dira norberaren identitatea landu eta indartzeko asmoz. Liburutegian ere, adibidez, hezkidetzari arreta berezia ematen hasi gara ipuinak erosteko, landu eta aukeratzeko orduan.

**«Oraindik goiz da esperientziaren balorazio bat egiteko baina familiek, irakasleek, irakasleek ez direnak eta arduradunak ilusio handiarekin hartu dute erronka hau eta guzton keinu txikiei esker»**

Laburbiduz, Hezkidetza-ekimen honek baditu hainbat ezaugarri nabarmendu behar direnak, proiektuari sendotasuna eta indarra ematen diotelako: hezkidetza-arduraduna, hezkidetza-batzordea, familien partaidetza, udalarekin elkar-lana, hezkidetza lantzen ari diren inguruko ikastetxeen praktikak eta prestakuntza partekatzea, erkidegoko bestelako ikastetxeen hezkidetza-sarean parte hartzea eta azkenik, edozein adinetan hezkidetza lantzea beharrezkoa dela barneratua izatea.

Oraindik goiz da esperientziaren balorazio bat egiteko baina familiek, irakasleek, irakasleek ez direnak eta arduradunak ilusio handiarekin hartu dute erronka hau eta guzton keinu txikiei esker, pixkanaka eskola hezkidetzaile baten helburua lortzeko urratsak ematen hasi dira eta laster ondorio interesgarriak izango dituztenaren itxaropena dute.●



# ESKOLA, GENEROA ETA KULTURA ANIZTASUNA: FAMILIEN PARTE HARTZEA ESKOLAN



Amelia Barquín • Ane Urizar  
MONDRAGON UNIBERTSITATEA

## Parte hartze txikia?

Familia etorkinen seme-alabak eskolatzea da ziur aski mende honetan eskolari gertatu zaion fenomenorik nabarmenena (ez ikastetxe guztiei, dakigunez, baina bai askori). Espero ez zen fenomenoa izan da gizartean eta hezkuntza sisteman, eta erronka eta akuilagarri gertatu da hainbat arlotan.

Testu honetan labur tratatuko dugu alderdi horietako bat: gurasoen parte hartza eskolan. Gaiaren garrantzia ez dago zalantzarak eta instituzionalki ere aitortuta dago. Gogoratu dezagun, besteak beste, Eusko Jaurlaritzaren *Ikasle etorkinentzako hezkuntza arretarako programa, eskola-eredu inklusibo eta kulturartekoaren barruan 2012-2015*; bertan 1.5 helburuak seinalatzen du familiekiko informazio eta ahokularitza prozesuak hobetzeko beharra eta baita senideen prestakuntza eta parte hartza bultzatzeko ere.

“Guraso” eta “familia” zentzu zabalean ulertuko ditugu, umeak zaintzen dituzten nagusia edo nagusiak bezala. Azpimarratu behar da, bestalde, partehartzearen inguruaren hitz egitean, emakumeei buruz batez ere ari garela: familia autoktonoen kasuan bezala, amak dira batez ere ikastetxera hurbiltzen direnak, oraindik ere haien direlako nagusiki zaintza lanen arduradunak, nahiz eta gizonen implikazio handiagoa nabaritzen den.

Irakasle eta guraso autoktonoen aldetik pertzepzio (eta kritika) errepikatua da guraso etorkinek “gutxi parte hartzen dutela” ikastetxearen bizitzan. Adibide esanguratsu moduan honakoa aipatzen da: ikastetxe batzuetan non kontzentrazio prozesu baten ondorioz familia etorkinen umeak soilik eskolatzen diren, gertatu ohi da gurasoen elkartea ahultzen joan dela erabat

desagertu arte. Are gehiago, ikusi da irakasleek lotzen dutela maiz familia etorkinen parte hartze eza eskolan haien seme-alaben heziketari eskaintzen dioten balorazio eskasarekin (Etxebarria eta Intxausti 2013). Baino ez da horren simplea; aztertu dezagun gaia gertuagotik.

## Parte hartzeko bi modu nagusi

Lehenengo eta behin bereizi behar da zein parte hartze motaz hitz egiten ari garen. Carrascok, Pàmiesek eta Bertranek (2008) azaltzen duten moduan, parte hartza bi ikuspegitik kontsidera daiteke. Alde batetik, ulertu ahal dugu baliabideetara izan dezakegun sarbide gisa; bestetik, erakundean parte hartzeko dauden egituretara sarbidea. Egituretan presente egoteak implikatuko luke kulturarteko harreman positibo eta errealean sakontzea; eskatuko luke eskola instituzioak ordezkatzen duen gehiengoaren eta familia etorkinak osatzen duten gutxiengoaren arteko elkar ezagutzearen eta elkarlanearan aritzearren aldeko jarrera bat. Eta boterea partekatzekoaren aldekoa, gehituko genuke.

## Parte hartze “formala”

Ikastetxeak esparru formal batzuk dauzka gurasoen partizipazioari irekiak: eskolako kontseilua (OOGa) eskola publikoan, kontseilu errektorea eskola kontzertatu batzuetan, beste organoak edo batzordeak eta, noski, gurasoen elkartea. Hautemate zabaldua da esparru horietan gurasoen parte hartzeak behera egin duela orokorrean, eta bereziki baxua dela guraso etorkinen kasuan. Ze arrazoi aipatu ohi dira? Haien

**«Parte hartzea bi ikuspegitik  
kontsidera daiteke eta,  
gainera, bereizketa hori  
erabakigarria da. Alde  
batetik, ulertu ahal dugu  
baliabideetara izan  
dezakegun sarbide gisa;  
bestetik, erakundean parte  
hartzeko dauden egituretara  
sarbide moduan»**

aldetik ardurek ekartzen duten denbora falta (etxeko lanak eta zaintzak, etxetik kanpoko lanak); beste hezkuntza sistema bat ezagutu izana, non gurasoen eskola ohiturak desberdinak ziren eta parte hartza, beraz, bestelakoa; familia batzuen kasuan ardura eta kezka larriagoak izatea (heldu batzuen nondik-norako ekonomiko eta juridikoarekin lotutako egoerak, estres egoerak etab.); iritzi positiboa eta konfidantza bertako hezkuntza sistemaren inguruan...

Batzuetan, familien interes falta moduan ulertzen denaren atzean beste arrazoi batzuk daude eta, izan ere, hainbat faktorek oztopa dezakete parte hartze hori: haien jakinduria kulturala eta familia hizkuntzen errekonozimendu ezak, praktika kultural eta erlijioso indibidual eta komunitarioen errefusak, haurren sozializazio moduetan egon daitezkeen desadostasunek... Guraso elkartea kudeatzen dituzten familia autohtonoen aldetik erresistentziak egon daitezke; ondorioz partizipazio eta integrazio sozialaren arteko korrelazioa eskolan zaildu egiten da (Carrasco, Pàmies eta Bertran, 2008).

### Nolakoak dira esparru formal horiek?

Beste faktore bat da azpimarragarria. Aipatutako esparruetan parte hartzaleei eskatzen zaizkien konpetentziak ugariak eta oso zehatzak dira, tokito kultura eta klase ertainarekin lotuak. Argi eta garbi ikusten da gurasoen elkarteen bilerekin lotuta. Hasteko, bileretan parte hartzeak hizkuntzaren ezagutza altua eskatzen du; gogoratu dezagun EA Era kanpotik etorritako gurasoen erdia gutxi gora-behera Hegoamerikaz beste herrialdeetatik etorri dela eta horietako askok ez dutela gaztelania oraindik erabat menperatzen. Baino gainera beste gaitasun batzuk eskatzen dituze bilerek: jendaurrean hitza hartza, dokumentu korapilatsuak ulertzeari eta haitetatik datorren informazio pertinentea ateratzea eta erabili ahal izatea, dokumentu formalak idatzi ahal izatea, kudeaketa kontuetan aritzea (ordutegiz kanpoko jardueren antolakuntza, elkarrearen kontu ekonomikoak...). Izan ere, azken urteotan gurasoen elkarteen atazak dezente zaildu eta teknifikatu dira kanpoko eskariei erantzuteko; horren adibide grafikoa da momentu honetan ordutegiz kanpoko jardueren monitoreak ekonomikoki kudeatzeak ekartzen dituen tramite eta paper guztiek.

Ez dugu ahaztuko, bestalde, "bilera" formatuan sozializatu direla harrera gizarteko hainbat pertsona heldu, eta erosoa gozitu ahal direla bertan; formatua, berriz, arrotza izan daiteke

kanpotik datozen guraso askorentzat eta batez ere jatorri jakin batzuetako emakumeentzat Ulergarria da emakume batzuk horretan konpetente ez sentitza eta, ondorioz, haien parte hartza handia ez izatea. Bilera luzeegiak eta sarriegiak dira ekarpen propioa ezin denean egin.

### Eskola analizatzen

Collet-Sabek, Besalúk, Feuk eta Tortek azaltzen dutenez (2014), eskola-familia harremanean gabeziak detektatzen direnean familiegi egozten zaio ardura, ez da eskola analizatzen. Baino eskola harreman sozialen eremu bat da, non botere harremanak ere presente dauden; familia guztiak ez dira puntu beretik abiatzen eta eskolak ez die guztiei modu berean berarekiko lotura errazten.

Jakina denez, bestalde, familia guztiak ez daukate estatus berbera ez gizartean ez ikastetxeen. Bakotzaren egoera sozioekonomikoa eta egoera juridikoa daude tartean. Bestalde, emakume etorkinak kontziente dira, nola ez, harrera gizartean eta familia autoktono batzuengan sumatzen diren beren jarrera eta estereotipoez, etorkinak izateagatik, magrebtarra edo errumaniarra izateagatik, musulmanak izateagatik... Zurrumurruen zerrenda osoa ez dugu hona ekarri behar baina haiengana ere heldu da ez direla integratzen, gizarte dirulaguntzez abusatzen dutela, haien seme-alaben presentziak besteentzat akademikoetan negatiboki eragiten duela... Horri erantsi behar zaio nahiko klasista edo aporafobia ("pobreei fobia" diona, Adela Cortinaren hitzetan) den gure gizarte honetan ama etorkinak klase baxuko emakumeak direla: batzuen ardurak etxeko lana eta umeen haziera dira

**«Ziur aski, jarduera puntuak izateak ere parte hartzea errazten du»**



eta, kanpoan lan egitekotan, gizartean gutxi baloratutako enpleguetan aritzen dira, nahiz eta oso garrantzitsuak izan: umeak eta zaharrak zaintza, garbiketa... Horri gehitzen badiogu islamofobiaren agerpen gero eta nabarmenagoa, zapi islamikoa eramatzen duten emakumeek batez ere pairatu behar dutena, ulergarriagoa da emakume batzuen deserosotasuna eskolarekin harremanean eta bereziki esparru formaletan parte harzeko orduan.

Horrek guztiak ez du esan nahi etsi behar dugunik eta parte hartze hori ez denik bultzatu behar. Guraso immigratuak organoetan egotea oso aberasgarria da ikastetxearentzat eta laguntzen die pertsonei eta kolektiboei boterehartzen norberaren aurrean eta besteen aurrean. Eta seme-alabei ere.

*Familia etorkinen eta eskolen arteko harremanetarako jardunbide egokien gidaliburuaren* (Motoso, 2010) jasotzen den bezala, familien partaidetza aktibatzeko bide klasikoez gain bide berriak ere landu beharko lirateke, besteak beste topaketak komunitate-liderrekin, bitartekariekin eta eragileekin. Eta ekintza espezifikoak martxan jarri: topaketak kolektiboko kideen etxeetan edota meskitetan (gurasoak musulmanak diren kasuetan), telefono deiak egin kide horien hizkuntzetan, harrera-protokoloetarako gonbidapenak luzatu... Argi dago egungo eskolan horrelako praktikak ez direla ohikoak.

### Esparru "informalak"

Esparru "formalean" parte hartzea baxua bada ere, "informalean" ez da horrela gertatzen aukerak sortzen

direnean. Ikastetxearen eguneroko bizitzan hamaika une daude laguntzeko eta elkarrekin aritzeko eta hainbat gurasok bertan erakusten dute haien implikazioa: Santa Agedaren egunean, korrika Txikian, inauterietan, edo herriko/hiriko festa batekin ospakizunean laguntzeko... Umeek antzerkira, zinemara, igerilekura... joan behar badute eta irakasleek laguntaileak behar baditzte, hainbat guraso egongo dira horretarako prest.

Horrek argi eta garbi adierazten du familiek ekarpena egiten dutela menperatzen dituzten formatuetan, alegia haien konpetentziak erabilgarriak eta estimatuak diren esparruetan, desabantailan sentitzen ez direnetan. Ziur aski, jarduera puntuak izateak ere parte hartzea errazten du.

Ohar bat soili gogorarazteko ospakizunetan guraso batzuei (sukaldatzen duten amei, orokorrean) egiten zaien gonbidapena askotan "etnizista" dela. Autoktonoek edozein plater eraman ahal duten bitartean (ez direlako "etniko" sentitzen), atzerriko familie eskatzen zaie –borondate onenaz- haien jatorrizko kulturarekin lotutako ekarpena egitea (tea, kus-kusa...). Nahi gabe sortzen ditugun asimetria horiek zaintza komeni da.

### Parte hartzeko modu anitzak

Azkeneko lerro hauetan gogoratuko dugu garrantzitsua dela familia guztiekin eskola haiena ere badela sentitzea. Zalantzarik gabe, harremanetarako aukerak sortzea (ugariak eta anitzak) da horretarako bide bat, beti ere jakinda harreman horiek ez dutela zertan berdinak izan pertsona guztien kasuan, norberak ekarpena egiteko bere moduak izan ditzakeela.

# EMAKUME ETA GIZONEZKOEN PORTZENTAJEAK IKASKETA MUNDUAN

**A**skotan entzuten dugu gizon eta emakumeon artean ez dagoela desberdintasunik gaur egun. Eta egia bada aurrerapauso handiak egin direla berdintasun formalari dagokionez, argi dago berdintasun erreala oraindik ez dela iritsi. Edonola, seguruenik badago baieztapen hau ukatuko duenik. Beraz, komenigarria iruditu zaigu eztabaidakaitzak diren zenbait zenbaki eta portzentaje aurkeztea. Portzentaje hauek gure ikasleen ikasketa hautuei buruzkoak dira. Eta hauei erreparatuz, nabarmenzen da zenbait gauza oraindik gizonezkoenak direla eta beste batzuk berriz emakumezkoenak.

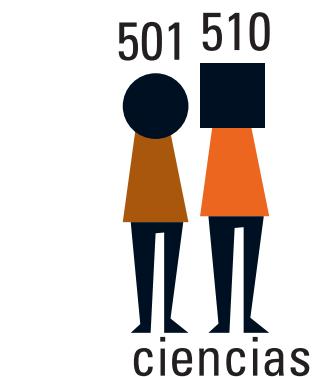
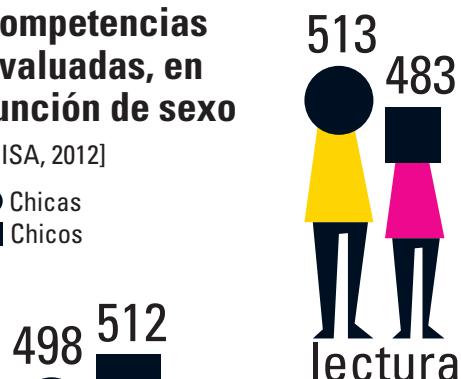
Eskola kontseiluko 2014eko txostena aztertzen badugu honako informazioa aurki dezakegu. Hasierako lanbide-kualifikazioko programei (HLKP/CIP) dagokienez ikasleriaren % 71 gizonezkoak dira, ikasketa hauek oso maskulinizatuta baitaude. Aldi berean, ikasketa ildo hau DBH gainditzen ez dutenen hautua izaten dela esan beharra dago. Edonola, matrikulatzen direnen artean desoreka ikaragarria dago genero ikuspegitik. Honela, ile-apaindegian formatzen direnaren % 92a emakumezkoak izango dira, % 65a administrazio-lagunzaile eta % 81a etxeko langile. Berriz, soldadura, iturgintza, arotzeria edo mekanizazioarekin zerikusia duten ikasketetan emakumezkoak ez dira % 10era iristen.

Heziketa Zikloei (HZ) dagokionez, erdi-mailako zikloetan % 36,2a emakumezkoak dira eta goi-mailakoetan % 39a. Baino, hauen artean, berriz ere, desberdintasunak nabarmenak dira. Elektrizitate, mekanika, mantenu, garraio edo instalazioarekin zerikusia duten ikasketetan % 90 gizonezkoak izango dira. Emakumezkoak aldiz, gehiengoa izango dira gizarte eta kultura zerbitzuetan, irudi pertsonalean, osasunean edota administraritza zerbitzuetan.

## Resultados en las tres competencias evaluadas, en función de sexo

[PISA, 2012]

- Chicas
- Chicos



Ikasketen arrakasta eredutzat hartzan den unibertsitatera jozen badugu ordea, ikasleriaren gehiengoa emakumezkoak dira. Hori bai, soilik % 31 ikasketa teknikoetan, osasun zientzietan berriz % 78a eta hizkuntzetan matrikulatzen direnaren % 63a emakumezkoak dira.

Unibertsitateko irakasleria mundua aztertzen badugu dagoeneko ez da harrigarria izango jakitea ikerlariaren % 54,25 emakumezkoak badira ere soilik % 21,84ko emakume portzentajea dugula katedra dutenen artean.

Esan bezala, zenbakiak eztaba idakaitzak dira, hauetatik gero pixka bat hausnartzea besterik ez dugu. Hori egin ezkerro argi ulertuko dugu gure gizarteko lanpostuak genero rolez josita daudela. Azken finean neskak arrosaz janzen gaituzte txikitatik, irudi pertsonalarekin zerikusia duten ikasketako interesa horren isla argia dirudi. Era berean, argi dago gizonezkoak gehiengoa direla ikasketa porrotarekin harramantzen diren ikasketa ildoekin, neskak ordea eszelentzia munduarekin harramantzen den unibertsitate ikasketekin, baina nonbait ez dute sekula katedrara lortzen. Esan bezala datu hauek gure gizartea arautzen duen matxismo estrukturalaren isla argia besterik ez dugu.

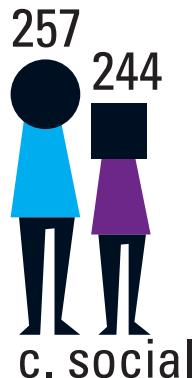
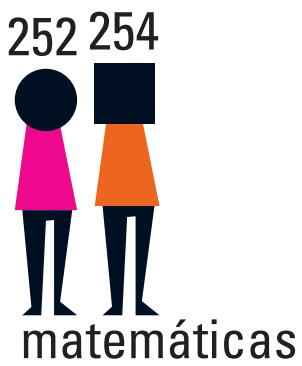
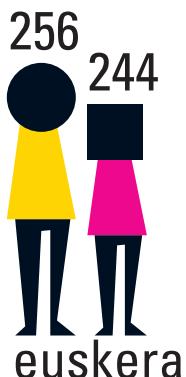
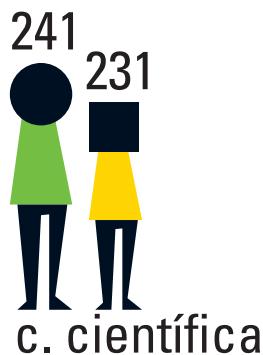
Baina badago gizarteak arautu nahi dituen hauen kontra egiten duena eta bere hautua desiotik gauzatzen duena, arrosa edo urdina kontutan hartu gabe. Gu gaur hauetako adibide batzuk ekarri nahi izan ditugu, oztopoak gaindituz nahi dutena egiten dutenaren emakumeena.●

### Resultados en las cinco competencias evaluadas, en función de sexo

(4º Primaria)

[ED, 2013]

- Chicas
- Chicos



# Carmén Melchor (Lafont) ITURGINA

Bilbotarra, 50 urte. Magisteritza ikasketak bukatu zituen baina euskeraren profila ez zuenez klase partikularrak ematen aritu zen, bere bikoteak ez zuen lanik eta INEMetik gasa eta berogailuari buruzko ikastaro bat egiteko deitu zioten, momentu horretan gasaren instalazioak hasi ziren orokortzen. Arlo horretan espezilistak ez ziren, beraz Carmen bere bikotearekin ikastaroa egiten animatu zen eta titulazioarekin lan horretan hasi eta formatzen jarraitu zuten biek.

### Nola hasi zinen iturgina izateko ikasketak egiten?

■ Garai hartan euskeraren prestaztuen nuen bitartean klase partikularrak ematen nituen eta bikotea ere langabeziaren zegoen, INEMen bitartez nire bikoteari gasezko berogailuak instalatzeko ikastaro bat eskeini zioten, momentu honetan lan horretan eskaintza handia zegoela ikusirik ni ere animatu nintzen, gainera biak neskak izanda aukera handiagoa izan genuen, Eusko Jaurlaritzak arlo maskulinizatuetan neskak sartzea saritzen baitzuen (diskriminazio positiboa). Beraz horretan hasi nintzen kasualitatez nire ikasketak beste arlokoak ziren eta.

Berogailu-teknikari titulua lortu ondoren autonomo moduan hasi ginen lanean, bitartean iturgintzako beste arloetan ere formatzen jarraitu genuen.

### Bidean oztopoak topatu al dituzu? Zeintzuk? edo Gertuko inguruak, familiak, lagunak babestu eta lagundi zaitu?

■ Momentu hartan berogailuen instalazioek gora egin zuten eta lan handia zegoen horretan formazioa genuen guzointzat, nahiz eta ageriko oztopoak ez izan, bai gure lana eta lan egiteko era zorroztasun handiagoz begiratzen zuten, eta etxeetara joaten ginenean bi emakumezko ikustean jendea harritzen zen. Autonomoak izan arren hainbat momentutan beste entresa batzuetarako lan egin dugu eta hasieran gurekiko mesfidantzak somatzen genuen lan horri aurre egiteko gai ginela desmostratu behar izaten genuen gizonezkoek baino gehiago. Baino orokorrean nahiko ondo tratatu gaituzte.

Lagunek eta familiek babesea eman ziguten eta horiek izan ziren lana eskeintzen edota bilatzen laguntzen zigutenak.

### Lan hauetako tradizionalki gizonezkoek egin dute.

**Emakume batentzat bereziki gogorra dela uste al duzu? Zergatik?, Maila honetan zein izan da zure esperientzia? Nola tratatu zaituzte zure gizonezko kideek? Eta emakumezkoek?**

■ Lehen aipatu dudan bezala hasierako mesfidantzari aurre egin behar izan genion, baina gure lana eta lan egiteko lana ikusi ondoren ez dut inolako arazorik izan. Lan bikaina ateratzen

genuine aurrera; emakumeak perfektzionistagoak, garbiagoak eta txukunagoak ginela esaten zuten, baina hori ez da beti egia, ezagutu ditugu gizonezko, ez asko, gu bezain txukunak... Egia da estereotipoei aurre egin beharko diegu guztiok, guk ere.

Estereotipoak direla eta esan beharko dut, guk lana txarto egiten dugunean egiten den irakurketa da: emakumezkoek lan horretarako ez dira trebatuak, gizonezko baten kasuan, gizona bera da lan hori txarto egiten duena ez gizonezko guztiak.

### Gizona izan bazina zure traiekatoria desberdina izango zela uste al duzu?

■ Ez dakit, nirea ez zen bokazionala izan, kasualitatea izan zen, orain oso gustoko dut lan hori, baina ez dut horretaz pentsatu.

### Aukera izan bazenu ogibide hau berriz aukeratako zenuke?

■ Orain baietz pentsatzen dut, baina bere momentuan euskeraren titulua izatekotan maistraren lanean arituko nintzen.

### Ogibide hau zure seme-alabarentzat gustatuko litzaizuke? Zergatik?

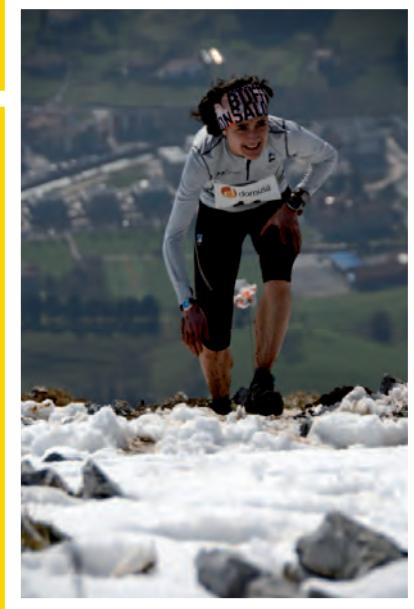
■ Ez dut horretaz pentsatu, baina ez nuke inolako arazorik izango lan hori aukeratuko baluten. Lan guztiak duinak dira eta nirea ere noski. Hala ere ez nuke esango lan mundu «maskulinizatuan» nesken egoera asko aldatu edo hobetu denik.

### Zein ekarpen edo aldaketak egingo zenituen zure lanean eta zure inguruan aukera berdintasuna bultzatzeko?

■ Benetako ekitatea edo parekotasuna ez dagoela eta oraindik emakumeok kristalezko sapaiaren zama pairatzen dugula, lan egoerak txarragoak dira: soldatuk txikiagoak, goi mailako postuetan egoteko zailtasunak, estereotipoak mantentzen dira... Hala ere, emakumeok ez dugu onartuko lortu duguna, txikia izan arren, galtzea.

Eta feminismoari eta emakumeon borrokari esker jendartean dugun lekua eta protagonismoa gero eta handiagoa dela, hau da aldaketa feministak izango da.●





## Aitziber Ibarbia

37 urte. Zizurkilen bizi da. Mendiko lasterketako Euskal Selekzioko kidea. Herrian emakume talde bat korrikarako entrenatzen du.

### Nola aukeratu zenuen kirola hau?

■ Umetan atletismoa egiten nuen 15 urte arte edo. Ondoren kirol desberdinekin hasi nintzen probatzen, bizikleta, triatloian hasi nintzen baina igeriketan ez nengoentzera gustura eta utzi nuen. Triatloian ibiltzen ginenen artean mendirako afizio handia zegoen eta denbora libreatan mendian ibiltzen ginen, astebururo Pirineotara joaten ginen, Andeetan ere egon ginen. Himalaya ondoko Karakorum mendikatean, Gashebrum II mendia egin genuen, baina behin esperientzia izanda nahikoa.

Mendi martxak egiten genituen ere eta handik mendi lasterketak egiteko gogoa piztu zen. Hasieran mendirako prestaketa bezala izan zen baina orain horretan nabil.

### Zure entrenamendua aparte, herrian emakume talde bat entrenatzen duzu, nola sortu zen ideia hori?

■ Zizurkilen ez dugu polikiroldegirik eta kirol eskaintza urria da. Nesken artean kirol aldetik hutsune nabarmena zegoela ikusten zen. Udaleko kirol teknikariak proposatu zidan, ea zerbaitegian ote genezakeen emakumeen artean korrikarako afizioa pizteko. Horrela, ostiral arratsaldeetan biltzeko hitzordua jarri genuen eta deialdia publiko egin. Oso harrera ona izan zuen deialdiak.

Hasieran 40 bat apuntatu ziren, baina gero umeak direla, lana...., jarraitu 15 bat jarraitzen dute, 35-45 urte artekoak dira denak, atletismotik datozen 4 gazte izan ezik 15-16 urtetakoak. Luzamendua egiten ditugu, 7 bat km korri egin eta berriz luzamendua. Eguraldi txarra badago, indarra lantzeko ariketak eta gimnasia egiten dugu. Hasieran ez zuten norekin hasi zer edozer egiten edo lotsa ematen zien bakarrik ibiltzea. Jarri genuen helburua horrelako egoerak normalizatzea eta lortu dugu; dagoeneko emakume hauetako batzuk beren kabuz hasiak dira korrika, eta aurten San Silbestren parte hartu dugu.

### Bi ume dituzu, nola moldatzeko zara lana egiteko eta entrenatzeko?

■ Umeak jaio zirenean lasterketak utzi nituen, gero txikiak zirenean etxearen entrenatzen nuen, orain ondo moldatzeko naiz arratsaldetan lana egiten dudalako eta goiztan denbora ateratzen dut.

### Bidean oztopoak topatu al dituzu, zeintzuk? edo Gertuko inguruak, familiak, lagunak babestu eta lagundu zaitu?

■ Hemen bizitzen erreza da. Oztopoak baino ikasten ari nintzen garaia (nahiz eta horretan lanik ez egin Arkitektura ikasi nuen)



bakardadea 20-22 urte nituen garaia gogorra izan zen, baina egunero ordu erdi bat entrenatzeko ateratzen nuen.

### **Kirol hau nahiko berria da eta gehien bat gizonetakoek praktikatzen dute. Emakume batentzat bereziki gogorra dela uste al duzu? Zergatik?, Maila honetan zein izan da zure esperientzia? Nola tratatu zaituzte zure gizonetako kideek? Eta emakumezkoek?**

■ Bai % 5 izango gara emakumeak, muskularki oso kirol gogorra da, baina erritmoa jartzea da. Bakoitzak berea jartzen du. Nire ustez zailena amaitzea da, buruan sartzea edozeinek egin dezakeela. Baino egia da 25 kmtik gora direla lasterketa batzuk eta han 200 gizonetik 5 emakume egongo gara.

Ez da beste kirol bat baino gogorragoa edo asfaltoan korritzea baino gogorragoa eta han emakume asko ikusten da dagoeneko. Hemen indar gehiago behar da, baina aldapa oso gogorra bada oinez igotzen da.

Kirol honetan ez dago diskriminazio askorik. Euskal Herriko selekzioan 5 gizon eta 4 emakume gaude, lasterketaren arabera kopurua alda daiteke, baina horretan mugitzen gara. Eta adibidez sariak berdinak dira, hau da, 5 sari badaude gizonetakoentzat diru kopuru berdina ematen duten 5 sari daude emakumeentzat. Horretan diruagatik, gizonekin arazoak izaten ditugu suertatu izan da bakarrik bost emakume parte izatea eta denak saria jasotzea, baina guk ez daukagu errua, zenbat emakume parte hartzen duten ez dago gure eskutan.

Mendian korritzen ari garela asko animatzen gaituzte. Sare sozialtan ere jasotzen ditugun komentarioak oso positiboak dira.

### **Gizona izan bazina zure traiktoria desberdina izango zela uste al duzu?**

■ Bai, futbolista izango nintzen seguru. Txikitán beti mutilekin ibiltzen nintzen futbolean, iritsi zen momentu bat etxean ez nindutela usten 12-13 urterekin neska bakarra nintzen eta. Garai hartan ez zegoen nesken ekiporik Añorgakoa existitzen zen bakarrik.

### **Aukera izan bazenu kirola hau berriz aukeratako zenuke?**

■ Aukera izango banu gaur egun futbolean arituko nintzen. Oraindik frontoian noizbehinka pikatzen gara eta mutilekin jokatzen dut.

Zoritzarrez, gaur egun futbolean gauzak ez dira aldatu. Nik seme-alabaren eskolako kirola eramatzen dut eta mutilek neskei ez diete jokatzen usten edo baloia ez diete pasatzen. Nik atletismoa eramatzen dut eta neska gehiago dago.

### **Kirola hau zure seme-alabarentzat gustatuko litzaizuke edo hasten ari diren neskentzat, zer esango zenieke?**

■ Bai. Orokorean kirola egitea esango nieke, denetik probatzea. Gero gustuko duten horretan sariatza. Guk hemen herrian frontoia erabiltzen dugu asko, palan, rokodromoan, mendian probatzea. Plan asko egin daiteke, taldeko plan politak.

### **Zer aldatu edo aportatuko zenuke kirol hau beren proiekzio soziala edo berdintasun aukerak hobetzeko?**

■ Nik praktikatzen dudan kirola baino orokorean, umeetatik instituzioen laguntza ezinbestekoa da. Transmititu behar dugun mezua denok aukera berdinak ditugula da, ohiturak landu behar dira. 12-13 urte arte neskak aritzen dira baina gero uzten dute. Adin horretan jarri behar da indarra.

Beste aldetik neskek ez diote kirolari etorkizun profesionala ikusten. Irteera gehiago eskaini beharko zitzaien.

Kirolaren filosofia landu egin behar da, osasuna, taldean egiteko gauzak.... Beste aldetik instalazioak errebisatu egin behar dira. Mutilek futbolarekin espazio osoa okupatzen dute eta hor orokorean neskak ez daude onartuta. Eskolatik eta Herritik beste ekintza batzuk bultzatu egin behar dira, patinak, ginkanak... gauza asko egin daitezke. ●



## Estitxu Gorospe

### ELEKTRIKARIA

Gasteiztarra, 32 urte. Momentu honetan enpresa batean lanean dago, egiten ari denak ez dauka zerikusirik berak ikasi zuenarekin. Transformadore elektrikoak eta bobinak egiten dituzten enpresa batean dago zentrale elektrikoetarako elektrizitatea sortzeko. Oso material sensiblea da eta traje bereziak erabili behar dituzte. Bertan emakume eta gizonak daude. Gustora dago baina bere formakuntza eta ikasketak beste lan mota bat egiteko dela pentsatzen du. Enpresa honetan sartu zen langabezian zegoelako baina ez zioten eskatu prestakuntza berezirik, estetika ikasitako bat ere badago bere lankideen artean.

#### Nola hasi zinen elektrikaria izateko ikasketak egiten?

- Garai batean Eusko Jaurlaritzak dirulaguntzak ematen zituen emakumeak kontratatzeagatik. Eraikuntzako enpresa batean aurkeztu nintzen eta elektrikari bezala inolako prestakuntzarik gabe onartua izan nintzen beste neska batzuekin batera. Honela hasi nintzen eraikuntza enpresa horretan, hasiera batean esan ziguten bakarrik entxufeak jartzeko zela baina azkenean instalazio guztia egiten bukatu genuen. Enkargatuak esplikazioak ematen zituen eta guk berehala ikasten genuen. Oso lan ona egiten genuen eta beste langileak harrituta zeuden gurekin. Asko gustatu zitzaidan eta honela erabaki nuen ikasketak egitea. Gauean Lanbide Heziketako ikasketak egiten hasi nintzen, sei etatik hamarrak arte, lanetik irtetzerakoan.



### Bidean oztopoak topatu al dituzu? Zeintzuk? edo Gertuko inguruak, familiak, lagunak babestu eta lagundu zaitu?

■ Ni lanean hasi nintzenean eraikuntzako booma garaia zen, lan asko zegoen eta lasai aritu ginen lanean, beste garai kaskarragoak iritsi zirenean lanik gabe gelditu nintzen eta han hasi ziren nere arazoak. Lana bilatzeko orduan oztopo izugarriak izan nituen neska izateagatik. Lan elkarritzetan beti ezezkoa jasotzen nuen. Behin nere lagun batek nere curriculuma aurkeztu zuen enpresa batean eta esan zioten «ésta se puede quedar embarazada» eta harrigarriena, komentario hori egin zuena, emakume bat zela ikustea!!! Bestela egondako enpresetan ez daukat inolako kexarik errespetu handiarekin tratatu nautilako beti, emakumeek eta gizonek. Obran geundelarik ez genuen tokirik aldatzeko, beste langileekin batera aldatzen ginen. Gizonek guk baino lotsa gehiago pasatzen zuten.

### Lan hauek tradizionalki gizonezkoek egin dute. Emakume batentzat bereziki gogorra dela uste al duzu? Zergatik?, Maila honetan zein izan da zure esperientzia? Nola tratatu zaituzte zure gizonezko kideek? Eta emakumezkoek?

■ Gizonekin lanean aritzean, lehen aipatu dudan bezala, ez dut inolako arazorik izan. Lan bikaina ateratzen genuen aurrera; emakumeak perfekzionistagoak eta detallistagoak ginela esaten zuten. Lana bilatzeko orduan komeri eta oztopo asko izan dut. Egondako azken enpresan jabea nere laguna zelako onartu ninduten. Maila honetan emakumeekin izan nituen arazo gehioago gizonekin baino. Behin lan elkarritzeta batean (Leroy Merlinen) zuzendaria zen emakume batek honelako komentarioa egin zuen «no me cuadra que hayas trabajado en la obra». Emakumeek poterea dutenean gizonek baina portaera okerragoa erakusten dutela pentsatzen dut.

### Gizona izan bazina zure traiektoria desberdina izango zela uste al duzu?

■ Bai zalantzak gabe. Momentu honetan nere espezialitatean lanean egongo nintzelako.

### Aukera izan bazenu ogibide hau berriz aukeratako zenuke?

■ Bai asko gustatzen zait elektrikari bezala aritzea. Nik ikasitakoa da Barneko Instalazioak; honetan instaladore karneta eta guzti daukat eta lanak sinatu ditzaket. Agian industrian zentratua gustatuko litzaidake aritza gaur egun, honetarako Mekatronika ikasi beharko nuke, gaur egun ikasketak egiteko denbora askorik ez daukat.

### Ogibide hau zure seme-alabarentzat gustatuko litzaizuke? Zergatik?

■ Jakina baietz. Haien nahi dutena aukeratzea bultzatuko nituen eta ogibide hau bada nere eskamentutik lagundi eta animatuko nituen.

### Zein ekarpen edo aldaketak egingo zenituen zure lanean eta zure inguruan aukera berdintasuna bultzatzeko?

■ Gizarte osoari egingo nion aldaketa. Oso garai gogorrak bizitzen ari gara berdintasuna bermatzeko. Lortutakoa atzera doala impresioa dut. Matxismoa oso ezarrita dago eta pena handia ematen dit 15 urteko gazteek esaten dituzten gauzak entzutea. Hezkuntzan lan asko egiten ari da maila honetan baina lan gehiago egiteko dago. Komunikabideetan entzuten dena ere izugarria da: gehienetan emakumeak objetu bezala tratatzen dituzte; publizitatea, telebistako serieak... Aldaketa handiak egin beharko liratekelako ustetan nago.●

# Myriam Elorza

Ibarrako emakumeen **soka-tira** taldeko partaidea, **giza frogetan** ere parte hartzen du. 33 urte.



## Nola hasi zinen kirol hauetan?

■ Hasiera modu kasual baten izan zen. 2009ko udaran Ibarrako jaietan Ibarrako neskek Tolosakoei sokatiran apustu bat egin ziguten. Apustua onartu eta hasi ginen entrenatzen. Gutako inork esperientziarik ez zuenez batera entrenatzen hasi ginen eta jarraitu genuen.

2010ean Nafarroako ekipotik mundialeko txapelketan parte hartzeko bi neska behar zituzten, oso denbora gutxi eraman arren entrenatzaleak parte hartzen animatu gintuen, bi izan ginen aukeratuta. Bi medaila ekarri genituen.

Giza frogan beranduago hasi nintzen, probatu, gustatu eta jarraitu. Entrenamenduak gure kabuz egiten ditugu, gutxi gora behera neska berdinak ibiltzen gara batean eta bestean.

Aurreko otsailean ere Irlandan egon ginen mundialean eta brontzea ekarri genuen, eta mutilek zilarra.

## Bidean oztopoak topatu al dituzu, zeintzuk? edo Gertuko inguruak, familiak, lagunak babestu eta lagundu zaitu?

■ Garai baten orokorrean inork ez zuen ikusten neskak horrelako kiroletan. Gaur egun desberdina da, Diputazioen (federazioaren) aldetik adibidez neska nahikorik ez daukagunean ekipoa osatzeko 8 lagun izan beharrean ekipo bakotzean 6 izaten uzten digute eta modu horretan txapelketak egin ditzakegu.

Familiak esaten dit ea zergatik ez dudan egiten «lighth»goa den beste kirolariak, baina ni oso gustura nago horretan eta...

Lagunak harritu egiten dira, guztiori gertatzen zaigu, norbait berri ezagutzen dugunean itxura ikusi, normal jantzita, apainduta, agian margotuta eta ez dute espero kirol mota hauek egiten ditugula, neska handiak, gizenak espero dute, eta ez da horrela. Alde horretatik irudia oso estereotipatuta dago, gu ikusita, lehenengo inpresioan ez dute sinesten horrelako gauzak egiteko gai garenik.



**Kirol hauek tradizionalki gizonezkoek praktikatu dute.  
Emakume batentzat bereziki gogorra dela uste al duzu?  
Zergatik?, Maila honetan zein izan da zure esperientzia?  
Nola tratatu zaituzte zure gizonezko kideek? Eta  
emakumezkoek?**

■ Bai Soka tira bai Giza Proba berez gogorrak dira. Soka tiran eskuak asko sufritzen dute, batez ere txapelketetan eta Giza Proba ere oso fisikoa da. Neska asko ama izaten direnean uste dute, badakizu, denbora, inguruak ez du laguntzen... Bizkaian badago talde bat ia denak amak direnak, baina beraien mutilak ere sokatiran ibiltzen dira eta horrela errazagoa dute.

Ni ez naiz inoiz gaizki sentitu, agian beste kiroletan bai, ni gainera ez nintzen txikitain hasi, heldua nintzen nire irizpideak izateko.

**Gizona izan bazina zure traiekatoria desberdina izango zela uste al duzu?**

■ Askoz erresagoa dute, beraiek ez dute ekipoa osatzeko arazorik, ekipo gehiago dago ere bai. Gu sokatiran iaz 12 ginen orain 7, giza frogan 10 bat ibiliko gara.

**Aukera izan bazenu kirola hau berriz aukeratako zenuke?**

■ Bai jakina.

**Kirola hau ezagutzen ez dutenei edo hasten ari diren neskei zer esango zeniekie?**

■ Nik probatzeko esango nieke. Askotan kirolak moda kontua izaten dira eta neska txikien artean gimnasia erritmikoa edo baleta oso zabalduta dago. Bizi zaren inguruak ere eragin handia du eta nire ustez gazteek ez dute sufritzeko gogo handirik, baina animatzea da.

**Zer aldatu edo aportatuko zenuke kirol hauek beren proiekzio soziala edo berdintasun aukerak hobetzeko?**

■ Lehen esan dizudan bezala, nik ez dut desberdintasun handirik ikusten, federazioak eta entitate desberdinak laguntza asko ematen digute, akaso mutilek jasotzen dutena baino gehiago.

Beharbada kirol hauek eskoletan eta beste hainbat tokitan gehiago eskaini beharko lirateke, herri kirolen eskaintza oso murritza da. Komunikabideetan ez dauka oihartzunik, futbola besterik ez dauka deiadarra.●



Soka tira herri kirol bat da. Partaide ezberdinez osatutako bi taldek soka baten alde bietan jarrita, sokari bere aldera tira egin behar diete. Talde bakoitzean 4 edo 8 lagun izaten dira.

Pisuaren arabera froga desberdinak egoten dira, taldeko partaideen pisuaren gehiketa kontutan hartuta:

MUTILAK : 4x4: 320kg eta 300kg; 8x8: 680kg – 640kg – 600kg eta 560kg

NESKAK: 4x4: 260kg; 8x8: 540kg eta 500kg

Neguan gomazko lurra baten gainean lehiatzen da eta udaran zelaian. 1900 eta 1920 artean gizonezkoak Olinpiar Jokoetan lehiatu ziren.

Giza proba herri kirol bat da, *probarri* izeneko harri astun bat denbora mugatu batean ahalik eta distantzia luzeenean garraitzean datza. Taldeka nahiz banaka jokatu daiteke eta harritik tiratzeko kirolaria kate batez harria lotzen duen gerriko bat jartzen du.

Pertsona bakoitzak arnes bat darama, arnes hori kate batekin burdin batera lotuta doa eta aldi berean burdina harria beste kate batekin.



## Pilar Calvo

48 años. Estudió en la UPV.

## Maria Silva

39 años. Estudió en la Universidad de Navarra. Arquitectas. Donostiarra.



### ¿Cómo decidisteis dedicaros a esta profesión?

■ Pilar: Fue un poco una cuestión técnica, me iban las ingenierías, pero me gustaba el lado artístico de la arquitectura. Pero sin saber muy bien donde me metía...

■ María: Si yo también, mi padre era ingeniero técnico y conocía un poco ese mundo del dibujo y la arquitectura es más creativa. Pero es cierto que hasta empezar la carrera no sabes dónde te metes.

■ P: Es una carrera muy dura, que requiere mucho esfuerzo, muchas «gaupas», poco tiempo libre. A veces se hacía cuesta arriba, pero a la vez te va enganchando y a la larga ha merecido la pena, ¡claro!. Entonces había muy pocas mujeres en clase.

■ M: Cuando estudié yo, estábamos más o menos a la par hombres y mujeres, una profesora mía comentaba que cuando estudió ella sólo eran 5 en clases de 100. En cuanto a los horarios, mis amigas estudiaban otras carreras y yo no coincidía con ellas, lo que a veces se hacía duro.

### ¿Os habéis encontrado trabas en el camino, cuáles?, vuestra familia, amistades os han apoyado?

■ P: Apoyar si, pero es cierto que mi padre me preguntaba si sabía dónde me estaba metiendo, si hubiera estudiado magisterio no me lo hubiera dicho.

■ M: En mi caso, al ser el aita técnico... aunque su apoyo fue importante para continuar

### El mundo al que os dedicáis ha sido tradicionalmente ocupado por hombres, creéis qué es especialmente duro para las mujeres?, por qué?, cuál ha sido vuestra experiencia a ese nivel?, Cómo os han tratado vuestros compañeros hombres? Y vuestras compañeras mujeres?

■ P: En la carrera por parte de los compañeros no, pero de algún profesor ya oí que las mujeres estábamos ahí para buscar marido. En un tono jocoso eso sí pero dicho quedó. En otras carreras no sé si ese comentario lo hubiéramos oído.

**Pilar** hizo la carrera a mediados de los 80, en esos años en la UPV las mujeres que estudiaban arquitectura constituían el 30 % y en la Universidad de Navarra el 15 %. **María** empezó en el 94-95 y terminó el proyecto de fin de carrera en el 2001. En ese momento en la UPV las mujeres que estudiaban esta carrera llegaban al 50 % mujeres y en la Universidad de Navarra el 35 % lo. Hoy en día el porcentaje de mujeres que estudia arquitectura constituye más del 60 %.



cambiando, quizás con nosotras es más de igual a igual, quizá los obreros se sienten más cómodos hacia nuestra actitud nada déspota y colaborativa. Hoy en día hay estudios de arquitectura liderados por mujeres que están llegando a tener muchísimo renombre. Aunque la impresión es que todavía los estudios son mayoritariamente liderados por hombres, así como los puestos de ayuntamientos, los elevados, no tanto los técnicos, etc. Si hubiéramos sido hombres quien sabe...

#### **Si pudierais, volveríais a elegir esta profesión?**

■ P y M: Si, sin duda alguna.

#### **¿Qué les diríais a las mujeres que empiezan?**

■ P y M: Que no se desanimen, sobre todo mientras están estudiando la carrera, hoy en día en la universidad hay más mujeres que hombres y eso es un gran avance

#### **¿Qué aportaciones o cambios haríais en vuestra profesión para que mejorara su proyección social o la igualdad de oportunidades que se dan en la misma?**

■ M: Está claro que en estos años ha habido un gran avance sobre todo a nivel de presencia en la universidad, en cuanto a profesorado sin embargo yo creo que en la Universidad de Navarra sigue habiendo menos mujeres, y algunas de las que continúan de mi época han tenido que demostrarlo con creces para poder permanecer.

■ P: En mi época, por lo menos en mi grupo, solo había una profesora y era de inglés. De todas formas nos encontramos con topógrafas, aparejadoras, decoradoras. Pero yo por lo menos no me he encontrado nunca con operarias mujeres, son profesiones duras pero que las mujeres también las pueden desempeñar. El reto estaría ahí.

■ P y M: Si, las mujeres hemos ocupado puestos superiores y técnicos. Desde la escuela se podría ayudar a desmitificar y animar a estas profesiones también. ●

■ M: A nivel de compañeros en la carrera, los chicos solían estar encantados de trabajar con nosotras porque éramos más currelas, qué chico no ha estudiado con los apuntes de una compañera. Yo también tuve que oír en clase, y no como comentario jocoso precisamente, por parte de un profesor, a ver qué hacíamos ahí cuando nuestra labor era atender a nuestros maridos y ocuparnos de la casa e hijos.

■ P: A nivel laboral, si me ha valido pasar ir con un compañero hombre y algo más mayor que yo y dirigirse directamente a él o preguntar si yo soy la secretaria. A la hora de subir a un andamio algunas personas muestran sorpresa, intentan ayudarme, me abren las trampillas, me dan la mano... hace poco una señora, empeñada en llamar a su marido, al subir a una cubierta y decirle que podía sola pero que me sujetara la escalera se puso nerviosa, pero luego le oí que decía a otra vecina, ves ¿para qué necesitamos a los hombres?

■ M: A mí ya me ha tocado tener que ponerme en mi lugar y percibir cierto descrédito por parte de los gremios que piensan que saben más que tú. O que me llamen guapa, que a un hombre no se lo llamarán claro. O aparecer sola en una obra, cuando ven a una mujer sola y joven, tener que decir que soy yo la técnica directora de obra, y que podemos empezar con la visita.

■ P y M: De todas formas en nuestra profesión hasta hace poco ha habido un cierto estatus de Sr. Arquitecto, con comportamientos muy déspotas o por ejemplo como llegar a una obra y directamente tirar algo ejecutado aunque esté bien para dejar claro quien manda.

#### **Si hubierais sido hombres, ¿hubiera sido diferente vuestra trayectoria?**

■ P y M: Es difícil de saber. En nuestro caso ninguna de las dos provenimos de familia de arquitectos y ambas hemos trabajado en estudios y ahora por nuestra cuenta, y bueno no nos va mal. En este momento no es fácil para nadie, tenemos la percepción que una vez que se ha normalizado la presencia de mujeres en este ámbito, la relación con obreros y operarios va

# EAeko HEZKUNTZA SISTEMAN HEZKIDETZA ETA GENERO INDARKERIAREN PREBENTZIOA LANTZEKO GIDA PLANA



STEILASeko EMAKUME IDAZKARITZA

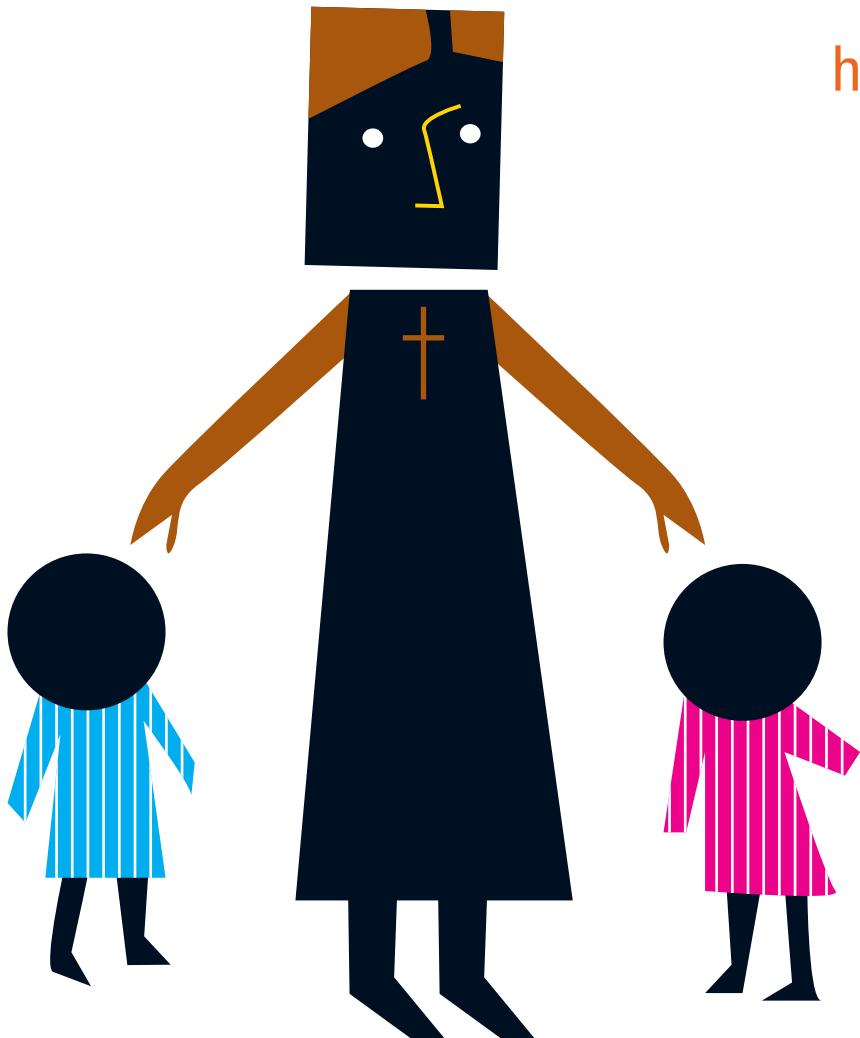
Bada bigarren ikasturtea hezkuntza sailak «Hezkuntza sisteman hezkidetza eta genero indarkeriaren prebentzioa lantzeko Gida Plana» abian jarri duela. 100 ikastetxetan jarduketa proiektuak martxan daude eta 7 ikastetxetan osoko jarduketa proiektuak martxan jartzen ari dira, non ikastetxeko dokumentu guztiak aztertuko diren.

**H**ezkidetza ezinbesteko tresna da eskola ez sexista eta pertsonen arteko parekotasuna lortzeko. Parekotasunak errespetatu egin behar ditu aniztasuna eta berdinenean arteko diferenciak. Hezkuntza-sistema osoaren barruan, ardatza izan behar du hezkidetzak, oraindik nagusi den ideologia patriarkala gure jendartetik behin betiko desagerrazteko eta balio pertsonalak, familiarrak eta kolektiboak aldatzen laguntzeko tresna baliotsua baita.

Zoritzarrez, estatistikek erakusten dute indarkeria matxista oso hedatuta dagoela gazteen artean ere. Hezkidetza indarkeria sexista aurreikusi, antzeman, esku hartu eta ekiditeko tresna izan behar da, neska-mutilen arteko desberdintasunak konpentsatu eta parekotasuna lortzeko.

Jakin badakigu ikastetxe batzuk asko inplikatu direla eta oso lan ona egiten ari direla. Zoritzarrez, lan asko irakasleen sentsibilizazio, ardura eta aurretik zuen formakuntzaren arabera egiten da, ez sailak bere aldetik egiten ari denari esker.

Gure ustez berriro ere «etxea teilitutik» hasi da. Benetako formaziorik gabe eta inongo diagnostikorik egin gabe abian jarri da plana. Ikastetxeen borondate eta ahaleginaren eskuetan utzi da berriz hain garrantzitsua den proiektu baten arrakasta edo porrota. Berritzegune nagusiko bi kide buru belarri lanean ari direla ez daukagu dudarik, ezta ikastetxeen inplikazioa ere ez, baina hala ere 365.000 ikasle baino gehiago duen sistema bat erantzun egokia emateko ez da nahikoa.



**«Nola da posible eskola publikoak jarraitzea erlijio ikasgairako matxista eta patriarkala den instituzio baten aginduak eta berdintasunaren alde jokatzea?»**

**steilas**ek, hezkuntza eragile den heinean, sailari dituen kezkak helarazi dizkio behin eta berriro:

¶ Alde batetik, nekez uler daiteke Berdintasun Batzordea duen sektoreak genero ikuspegitik bere langilegoaren diagnosia egina ez izatea. Bertan garrantzitsuak diren hainbat puntu antzemango ziren, besteak beste jarrera egoki edo desegokiak. Ezin dugu ahaztu langile horiek beraiek direla ikasleekin jarduten direnak, plana aurrera eramango dutenak hain zuen ere.

¶ Bestetik, jarraitzen dugu pentsatzen eman den ordu kreditua ez dela nahiko horrelako plana sakonki aurrera eraman nahi bada ezohiko baliabideak ezinbestekoak dira. Ikastetxe guztietan hezkidetza arduradun bat izendatu behar bada hiru orduko baimenarekin ezer gutxi ahalko du egin.

¶ Prestakuntzari dagokionez, zonaldeka antolatu diren mintegiaz aparte Prest Gara plan barruan Hezkidetza gaia tratatzen duten ikastaroen kopurua ez da %8ra iristen. Prestakuntza ikastetxeetan antolatzea ondo legoke klaustro osoa parte hartzea bermatzeko.

¶ Genero berdintasuna eta sexu aniztasuna dira aspaldiko ardura eta kezka **steilas** sindikatuarentzat eta ikastetxeetan landuak izan daitezela gure lehentasunetariko bat da. Hori dela eta, ikasturte honetan ere berdintasuna eta aniztasunaren gaia lantzeko ikas unitate eta jardueren proposamenak egiten

jarraitu dugu. Eta jakina, Hezkuntza Sailaren aurrean egongo gara gai honen inguruan ere bai.

¶ Beste aldetik, gure ustez sexu berdintasuna eta indarkeriari aurre egiteko martxan jartzen den edozein planak talka egiten du gotzaindegia ematen duen aginduekin. Nola da posible eskola publikoak jarraitzea erlijio ikasgairako matxista eta patriarkala den instituzio baten aginduak eta berdintasunaren alde jokatzea? Larriena da, LOMCE legeak eta Heziberri planak Elizako hierarkiarekin bat egin dutela eta eskola laikoaren aldeko urratsak eman beharrean kontrako ibilbidea hartu dutela.

¶ Eta jakina, ezin dugu ahaztu Lege zein Emakundek emandako aholku guztien kontra, gaur egun, diru publikoarekin mantendu eta finantzatu egiten direla sexu araberako ikastetxeak; neskak alde batetik eta mutilak bestetik. Ez al da hau bereizkeria?

Bukatzeko, ildo hauetatik animatu nahi ditugu lan honetan aritzen ari diren irakasle guztiok beren lana ezinbestekoak baita benetako berdintasuna lortzeko.●

# LA COEDUCACIÓN EN NAVARRA AVANCES Y RETROCESOS



STEILASeko EMAKUME IDAZKARITZA



Durante las últimas décadas ha habido innegables avances, siempre insuficientes, en el camino hacia la igualdad de derechos entre hombres y mujeres y la incorporación de la coeducación en el sistema educativo es un instrumento imprescindible para seguir adelante en esta dirección.

Paradójicamente, mientras los programas de coeducación se iban implementando en la mayoría de los territorios en Navarra ha habido un lamentable retroceso en esta materia durante los últimos años.

## Los inicios

Al inicio de los años 90, un grupo de enseñantes feministas constituyó un seminario permanente de coeducación en el CAP que además de formar y formarse participaron en proyectos de investigación de ámbito europeo. Así mismo, se consiguió una asesoría de Coeducación en el CAP para coordinar los proyectos que se iban realizando en los centros. Estos inicios prometedores no tuvieron continuidad y a pesar de que las sucesivas leyes de igualdad y de prevención de la violencia sexista preveían medidas concretas en el ámbito educativo, esas se incumplieron sistemáticamente.

## La coeducación eje estratégico en educación (2007-2011)

En el 2007, el Departamento de Educación estableció que la coeducación sería uno de sus ejes estratégicos de trabajo y creó una Sección de Igualdad. Al año siguiente, en una nueva reestructuración de secciones, se le "rebajó de categoría" y pasó a ser Negociado de Igualdad y la exigua dotación económica inicial se fue reduciendo año tras año.

La responsable de esta Sección, Pilar Mayo, Técnica de Igualdad después de realizar un diagnóstico de la situación trazó un proyecto ambicioso que puso inmediatamente en marcha. Este proyecto que fue el *Plan de Igualdad para Educación*, tenía dos objetivos estratégicos, uno dirigido a integrar la coeducación en los centros educativos y otro dirigido a integrar la igualdad y la perspectiva de género en la organización y gestión del Departamento de Educación.

Los dos objetivos estratégicos de este *Plan de Igualdad* se incorporaron en el *Plan Estratégico de Educación* cumpliéndose en el aspecto formal una adecuada integración de la transversalidad de género en las políticas públicas, apuesta en la que Educación de Navarra fue pionera.

El objetivo de integrar la coeducación en los centros se concretó a través del Programa Coeducando que estaba dirigido a equipos docentes de los centros educativos y tenía varias fases: una inicial de sensibilización del profesorado y de análisis de las prácticas del centro escolar para detectar los aspectos a trabajar en las fases posteriores a través de la formación, programación e intervención educativa en torno a seis aprendizajes básicos: capacidad crítica respecto a la desigualdad y a la capacidad para el cambio; igual valor y visibilidad de las mujeres; autonomía personal y ética del

**«Al inicio de los años 90, un grupo de enseñantes feministas constituyó un seminario permanente de coeducación en el CAP que además de formar y formarse participaron en proyectos de investigación de ámbito europeo»**

## ENTREVISTA A PILAR MAYO RESPONSABLE DE COEDUCACIÓN DURANTE EL PERÍODO 2007-2011



### ¿Cómo fue el proceso?

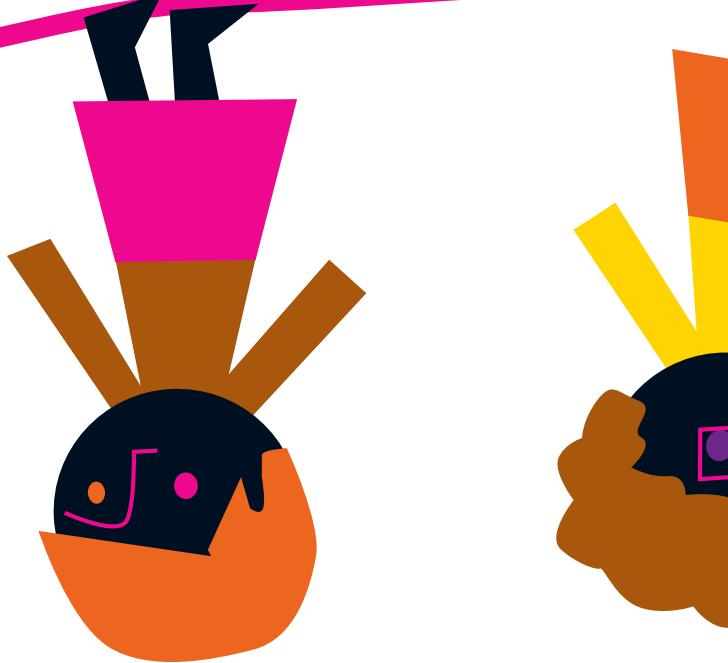
Nos encontramos con una realidad desigual. Una parte del profesorado, mujeres en su mayoría, tenían experiencia y recorrido de trabajar la coeducación y la prevención de la violencia en proyectos puntuales, de manera individual y a veces en pequeños grupos y muchas otras personas, profesorado de todos los niveles, que no eran ni siquiera conscientes de la necesidad de intervenir de forma

coordinada y planificada desde las aulas para mejorar el aprendizaje de la igualdad y frenar la desigualdad aprendida tanto en las niñas como en los niños.

Nuestro planteamiento buscaba una intervención integral en el centro. El proceso de entrar en el Departamento fue complicado, había que establecer un marco de referencia común para introducir la perspectiva de igualdad en todo el sistema educativo, que debía tener su reflejo en los documentos clave del Departamento como las instrucciones de principio de curso, los planes de mejora, etc. Poco a poco fuimos encontrando el camino y llegando a acuerdos. Se hicieron materiales bilingües para todas las etapas sobre todos los aprendizajes propuestos, se ofreció formación y asesoramiento a los centros, se difundieron recursos a través de las Maletas Lectoras y se creó el blog Coeducando como espacio colaborativo para los centros y el profesorado.

Muchas personas, expertas en coeducación, profesorado, asesores y asesoras de los CAP, compartieron aquella aventura interesante de aprendizaje y compromiso con la coeducación como la única forma de avanzar hacia la igualdad y prevenir la violencia, eliminando desde el sistema educativo la desigualdad y los estereotipos de género.

La crisis permitió encontrar razones para mirar hacia otro lado y finalmente la reducción de presupuesto ahogó un proyecto que pudo haber situado y mantenido a Navarra como pionera en el desarrollo de una escuela coeducadora comprometida con la igualdad y la eliminación de la violencia. Se asfixió un proyecto aun en sus primeros pasos y se limitó su capacidad para consolidarse, desvalorándose todo el esfuerzo de docentes y centros por dar un paso al frente en su compromiso con la coeducación quedando una vez más dependiendo de la buena voluntad, el



### (continuación de la ENTREVISTA A PILAR MAYO)

interés personal y los esfuerzos puntuales del profesorado.

#### **¿La formación era el eje del programa?**

La formación es clave para que el profesorado quiera trabajar y entienda y vea la necesidad de hacerlo ya que inicialmente no todo el mundo es consciente de ello, ni de cómo desde la educación contribuimos a mantener aprendizajes estereotipados que llevan a la desigualdad y a la violencia. Los seminarios de diagnóstico que se hicieron con Marian Moreno, docente y experta en coeducación, fueron importantes porque el profesorado tomaba conciencia y veía la necesidad de seguir formándose.

El tema de los recortes fue clave porque impedía acercar la formación a los centros. Fue poco a poco, el primer año redujeron a la mitad, el segundo todavía más. Al principio la formación era en centros o juntando a personas de varios centros de la zona sin tener que ir a los CAPs de referencia porque hay centros muy alejados, por ejemplo Roncal. Al disminuir los recursos ya no podíamos hacerlo. Empezamos también a hacer formación en streaming, que también es una alternativa, pero era complicado, costoso y al final ves que la gente necesita que vayas al centro, que le apoyes.

#### **¿Cuántos centros participaron en el programa Coeducando?**

En total más de 90 centros. En la fase de diagnóstico en el primer curso, 2008-2009, participaron 60 centros 53 públicos y 7 concertados, en el segundo 32 y en el último solo se sumaron 6 centros más porque se había ya dificultado el acceso a la formación, se cerraron las puertas a nuevas incorporaciones.

Si se hubiera mantenido algunos años hubiera sido un buen camino. Si la gente tiene formación, está capacitada, va incorporando contenidos, se va buscando la vida y aprende a utilizar y a sacar partido de distintos materiales, no sólo los de Coeducando.

Son imprescindibles los recursos para poder realizar la formación y esto es lo que ha fallado y ha impedido hacer algo global e integrador.

#### **¿Cuál es la valoración que haces del trabajo realizado en el Departamento durante esos años?**

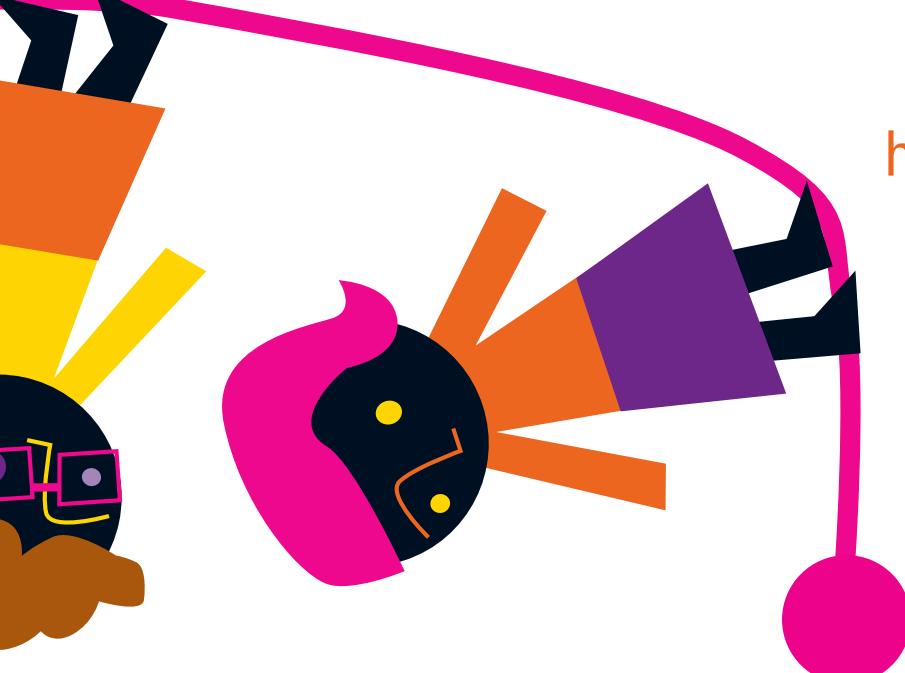
El objetivo era realizar un planteamiento integral de centro y en el Departamento. Fundamentalmente pudimos trabajar en los centros, en el Departamento fue más difícil, hubiéramos necesitado más tiempo, más formación, más apoyo, etc. El eje estratégico de centros, aun con dificultades, fue el que pudimos desarrollar y en el que hubo experiencias muy interesantes. Ahora, no tengo

referencias pero veo que se llevan a cabo acciones asociadas al 8 de marzo y 25 de noviembre que están recogidas en el Blog que sigue vivo como espacio de intercambio y colaboración.

Y me imagino que hay muchas experiencias iniciadas entonces y aun supervivientes en muchas de las aulas de los centros escolares de Navarra. Ahora se ofrece formación puntual que permite desarrollar proyectos aunque no con el enfoque del Programa Coeducando que suponía una participación progresiva inicial de tres años con formación en los cinco CAP de Navarra, específica para primaria y secundaria y proyectos que se debían integrar y recoger en las Programaciones Generales de Centro y en las Programaciones de ciclo, tutorías, etc. Este planteamiento ya no existe.

Sin embargo, muchos centros escolares, interesados en la prevención de la violencia de género, la orientación escolar sin estereotipos y el aprendizaje de la igualdad recurren también a proyectos subvencionados por los ayuntamientos e impulsados o coordinados por las técnicas de igualdad de algunos de ellos que están dando respuesta con recursos escasos, a las necesidades que los centros les plantean, a pesar de tener en cuenta que una adecuada intervención para la coeducación debería ser liderada sin dudarlo desde el propio Departamento de Educación.❶

**«Dakoitzak urraturik berea, denon artean geurea, etengabe gabiltza zabaltzen gizatasunaren bidea»**



cuidado; independencia personal y centralidad del empleo; poder personal, liderazgo, participación social y trabajo en equipo y finalmente, comunicación, relaciones personales y afectivo sexuales y resolución de conflictos. También se planteaba un trabajo en red mediante el intercambiando y difusión de materiales y experiencias. Se estableció además el Premio a las Mejores Prácticas Coeducando para incentivar y reconocer la participación de los centros en el programa.

### La lamentable situación actual

Con el inicio de la nueva legislatura desaparece de la estructura del Departamento de Educación el Negociado de Igualdad y sólo se mantienen dos asesorías a media jornada dependiendo del negociado de igualdad de oportunidades... Lo cual supone un total desconocimiento al confundir la igualdad de oportunidades con la igualdad entre mujeres y hombres.

La función que realizan las personas asesoras se limita a mantener el blog Coeducando, el asesoramiento puntual a centros e impartir y coordinar los cursos de formación que se imparten en los CAPs.

El I Plan de Igualdad 2009-2011 se quedó sin evaluar y cualquier iniciativa en torno a la igualdad entre hombres y mujeres en un punto muerto. El Parlamento de Navarra en 2013 instó al Departamento de Educación a realizar un Plan de Igualdad y de Prevención de la Violencia Sexista en el plazo de 6 meses. Aunque con retraso, este plan se realizó. Un plan retrogrado y vergonzoso que no contó con el asesoramiento de ninguna persona experta en la materia ni con el consenso de los agentes educativos. **steilas** pidió su retirada tanto públicamente como en el Consejo Escolar. Aceptaron integrar algunas de las propuestas de miembros de este Consejo antes de presentarlo en el Parlamento, pero aún así seguía siendo totalmente inadecuado por lo que al recibir duras críticas de todos los grupos el Gobierno decidió retirarlo.●

### Haziaren Itzala y los premios Coeducando

Desde 2010 hasta 2014 las mejores prácticas coeducativas de los centros de Navarra recibieron la recompensa simbólica de un premio. Este premio consistía en una reproducción a pequeña escala de una estatua de grandes dimensiones realizada por el alumnado de soldadura y el profesorado del IES S. Miguel de Aralar de Alsasua II como parte de un proyecto de coeducación.

La estatua, *Haziaren itzala* (La sombra de la semilla), está inspirada en un poema de Joxean Artze cantado por Mikel Laboa que recoge la idea de la solidaridad entre los seres humanos, la comunidad y los pueblos partiendo del respeto y el reconocimiento de cada uno de ellos. Este fue el punto de partida para el alumnado de Alsasua que pretendía conmemorar el trabajo que hombres y mujeres realizan para construir una sociedad en la que todas las personas se puedan realizar libre y plenamente.

El proceso de creación se puede ver en este video:

[https://www.youtube.com/watch?x-yt-ts=1422327029&v=DHC0442Rheg&x-yt-cl=84838260&feature=player\\_embedded](https://www.youtube.com/watch?x-yt-ts=1422327029&v=DHC0442Rheg&x-yt-cl=84838260&feature=player_embedded)

# LA REALIDAD DE LAS TRABAJADORAS DEL HOGAR

 Isabel Otxoa  
ATH-ELE Y EILASKIDEA

La situación de las trabajadoras de hogar en cuanto a jornadas, salarios, descansos, alta en la Seguridad Social... puede conocerse consultando diversas fuentes. El gobierno vasco ha realizado dos encuestas sobre la situación del sector, una en 2005 y otra en 2011, a las que se les supone una metodología que las hace fiables. Ninguna de las dos ha sido publicada porque los resultados eran escandalosos al reflejar una situación masiva de ilegalidad en todas y cada una de las condiciones de trabajo que exigen las normas aplicables. Lo que reflejaban no era ninguna novedad, pero sí lo hubiese sido el aval del gobierno publicando los datos.

La Asociación de Trabajadoras de Hogar de Bizkaia hace cada año una estadística de condiciones de trabajo ([www.ath.ele.com](http://www.ath.ele.com)) suficientemente expresiva de lo que hay; no entraré al tema por esta vía. Interesa más comentar cuestiones como la hipocresía y la inoperancia con la que las instituciones responsables dejan correr el tema. La Inspección de Trabajo, dependiente del Departamento de Empleo del Gobierno Vasco, se niega en redondo a intervenir en el entorno de los domicilios con la excusa del derecho constitucional a la inviolabilidad del domicilio. Excusa que no se ha utilizado cuando la investigación estaba al servicio de la Ley de Extranjería: entonces sí se han puesto medios para saber si los contratos de empleo doméstico eran verdaderos o se hacían de favor para posibilitar la obtención o renovación de los permisos de trabajo. La negativa a investigar alcanza a la actuación de las agencias de colocación y las de servicios domésticos, que tienen una cara A y una cara B, esta última tan importante en número de personas afectadas y prácticas ilegales, que hace falta mucho empeño para no ver motivos de sanción e incluso cierre.

En la discusión del Convenio 189 de la OIT sobre trabajo decente para el empleo doméstico la parte patronal impidió que se incluyera una medida para controlar a las agencias de empleo doméstico, que era el de que se hiciera pública la lista de las que tenían antecedentes de haber sido sancionadas. Era una manera de que la gente supiese a qué atenerse. En la ATH hemos conocido agencias que estafaban una y otra vez a las trabajadoras, pero la lentitud en resolver cualquier reclamación, el secretismo de las resoluciones... hacían que el número de perjudicadas no parase de crecer incluso habiendo procedimientos abiertos contra la agencia en cuestión.



Los juzgados de lo social citan los juicios con mucho retraso, a veces un año. La parte empleadora tiene todo el tiempo del mundo para quebrar la capacidad de resistencia de la trabajadora, que se ve obligada a rebajar sus reclamaciones para llegar a un acuerdo, aunque sea malo, porque no pueden permitirse esperar.

Los juzgados de lo contencioso-administrativo tardan también una eternidad en citar a juicio, para poder acceder a ellos hay que pagar tasas, y además se corre el peligro de tener que pagar las costas en caso de perder el juicio. Son los que tienen que resolver demandas en materia de seguridad social, por falta de alta, declaración de salarios inferiores a los que realmente se pagan para así cotizar menos, declaraciones de baja voluntaria que son falsas e impiden el posterior cobro de las prestaciones sociales.

El desinterés institucional por tomar medidas contra la economía sumergida en el empleo de hogar o las condiciones de explotación en las que se da tiene que ver con el servicio que presta, que hace posible el cuidado de criaturas y personas mayores en situación de dependencia a un costo que no admite comparación con el de los servicios de la economía formal. También se sabe que es un empleo oculto que completa ingresos familiares insuficientes, tanto los derivados del trabajo como de la RGI.

La lucha por derechos en el empleo de hogar tiene algo de imposible. Algunos de los empleadores tendrían medios para asegurar condiciones dignas; otros muchos, no. Muy mala solución tienen el mal trato que se puede dar sin testigos dentro de la casa, el conflicto entre las necesidades de conciliación de otros, que la trabajadora está llamada a satisfacer y sus propias necesidades de conciliación...

La resolución del problema no puede darse sin cambiar la manera de organizar el cuidado, tanto con servicios externos

**«La resolución del problema no puede darse sin cambiar la manera de organizar el cuidado, tanto con servicios externos a la familia como con la reorganización de los tiempos del empleo remunerado»**

a la familia como con la reorganización de los tiempos del empleo remunerado. Por el momento, las trabajadoras de hogar son el comodín al que accede una parte de la ciudadanía que puede pagarlos, mediante una contratación de servicios en la que una de las partes sufre una enorme desigualdad en su capacidad de negociar condiciones y hacerlas cumplir.

La actividad de la ATH-ELE tiene varias líneas, cada cual con su objetivo. Por una parte, la asesoría semanal busca empoderar a las trabajadoras con un instrumento que las apoye en sus conflictos laborales. La asesoría es un instrumento que alimenta con datos las campañas por visibilizar las condiciones en que se está realizando trabajo doméstico y de cuidados. Las reclamaciones a las instituciones responsables, a veces sin ninguna esperanza de resultados, buscan emplazarles una y otra vez: ¿no habíamos quedado en que las trabajadoras tenían derechos? La denuncia de las agencias y de la inacción de LANBIDE como agencia pública de colocación ha sido objeto de varias resoluciones del Parlamento Vasco, que exige al gobierno que actúe como referente del empleo de hogar. A cuatro años del primer acuerdo parlamentario LANBIDE no ha tomado ninguna medida en esa dirección. ●



# EKONOMIA FEMINISTAREN INGURUAN

Mertxe Larrañaga

EHUKO EKONOMIA APLIKATUTAKO ZUZENDARIA

**G**aur egun, ekonomia feminista (hemendik aurrera EF) deitzen duguna XX. mendeko bigarren erdialdean hasi zen indartzen, bereziki mendebaldean. Dena den, bere jatorriak pentsamendu ekonomikoarekin bat egiten du, teoria ekonomikoak sortu zirenean haiei egindako kritiken artean jaio baitzen eta horren baitan pentsalari feministen ekarpenak garrantzitsuak izan ziren nahiz eta isla gutxi izan pentsamendu hegemonikoan.

Izenak adierazten duen moduan, EF feminismoan sustraitzen da eta aldi berean ekonomiak dituen kezkak abiapuntutzat hartzentzu ditu. Bestalde, akademian sorturiko hausnarketa feministean oinarritzen da eta errealtitatearen ezagupen sakona bilatzen duenez beste diziplinetatik datozen kontzeptuak kontuan hartzen ditu, hots, filosofiatik, antropologiatik, psikologiatik, zuzenbidetik etabar.

Nahiz eta ohikoa izan EFaz hitz egiterakoan singularrez mintzatzea, esan behar da ez dela pentsamendu korronte bakarra ez baitago feminismo bakarra ezta ekonomiaren ikuspegi bakarra ere. Halaber, EFren ardatz nagusien artean bizitzaren iraunkortasuna dago, hori izan behar baita jarduera ekonomikoaren xede nagusia. Hortaz, bizitzaren ugalketa prozesu zabala azterketa ekonomikoaren erdigunean kokatu behar dugu, baliabide materialak zein zaintza-lanak edota estimu eta adiskidetasuna eskatzen dituena. Prozesu horretan sartu behar ditugu giza-beharrianen asetzea, bai materialak zein afektiboak, ingurune jasangarri batean, bai arlo sozialean bai ingurumenari dagokionez. Horrek eskatzen du aztertza bai giza-harremanen kalitatearen maila bai planeta honetan utziko ditugun hurrengo belaunaldientzako bizi-baldintzak ere. Bizitzaren iraunkortasunaren kontzeptua kapital metaketatik eta irabazi ekonomikoetatik aldentzen da, eta nahiz eta normalean

gizakion bizitzaz jardun, bizitza mota guztietara zabaldu egiten da. Azken finean, bizitzaren iraunkortasuna bilatzea ugalketa, ekoizpena, eta hartu-emanak antolatzean datza, bizitzaren mota guztiak gara daitezen eta baldintza onenetan irauen dezaten, justizian eta aukera berdintasunean oinarrituta.

Ekonomialari feministon kezka nagusien abiapuntuen artean munduan dauden eta handitzen ari diren ezberdintasunak daude, bereziki, emakumeok pairatzen dugun ezberdintasun eta bazterkeriaren adierazpide guztiak, bai eremu sozio-ekonomikoan (etxeko ekoizpen prozesuetan, zainketa lanetan edota merkatuko lanetan), bai eremu politikoan (erabaki politikoen prozesuetan izandako parte-hartze maila eskasagatik eta abar). Hortaz, EFrentzat genero harremanetan sorturiko ezberdintasunak lehen mailako egiturazko aldagaiaiak dira, gizarteko prozesu guztiei eragiten baitete, eta sistema sozioekonomikoa oro har antolatzen dutelako.

Errealitatearen azterketa integral batetik abiatzen denez, EFk ekonomiaren definizio zabala aldarrikatzen du, merkatu harremanetik haratago doana, hain zuen, eta giza-harremanen elkarmentekotasun izaera onartzen duena. Horrela, Julie Nelson egileari jarraituz zientzia ekonomikoaren ustezko helburua «gizakiok geure biziraupenerako hornikuntza nola antolatzen dugun aztertzaea izan beharko litzateke. Beraz, hornidura ekonomikoa eta bizitzaren sostengua aztergai nagusiak dira, gizarte-harremanetarako instituzio ezberdinak kontuan hartuz: merkatua, familia edo gobernuaren ekintza».

Bizi-baldintza duinak sustatzen dituzten harreman ekonomiko zabalak eta integralak bilatzeak ekonomiaren ikuspegi androzentrikoaren kritika zorrotzak bultzatu ditu eta zalantzan jarri ditu oinarrizko kategoria analitikoak, hala nola lanaren, jarduera ekonomikoaren zein ongizatearen edo garapenaren kontzeptuak, hain zuzen. Horrela, adibidez, lanaren kontzeptuaren mugak apurtzean, enpleguarekin erabat loturik zegoena, aukera eskaini digu sistema ekonomikoaren oinarian kokaturik dauden jarduera multzo zabal bat ikustarazteko, aurretik ahaztuak edo ekonomiatik at zeudenak. Hortaz, lana enplegutik haratago dagoen kontzeptu bat dela planteatzerakoan, hots, ez dela soldatapeko lana edo lan autonomoetara mugatzen, baizik eta soldatarik gabeko lanak ere barnebiltzen dituela, ohiko ekonomiaren mugak apurtu ditu eta azterketa ekonomikoak merkatutik haratago kokatzeko aukera eskaini du. Horrela, lanaren kontzeptu barruan sartuko dira pertsonen beharrizanak asetzeko ondasun eta zerbitzu guztien ekoizpenerako egindako jarduerak. Eta horrek apurtzen

du baita ere munduaren ikuspegি dikotomikoa (aktibitatea/aktibitate eza; balioa/baliorik gabekoa; jarduera ekonomikoak/jarduera ez-ekonomikoak; eremu publikoa/eremu pribatua...) merkatu harremanen eremuaren eta merkatu harremanetik kanpo dagoen eremuen arteko lotuneak ikusaraziz.

Lanaren kontzeptualizazio zabal honek etxeetako «kutxa beltza» zabaldu du eta aukera eskaini du azterketa anitzen bidez bere baitan egiten diren jarduera produktibo zein afektiboen multzoa ezagutzeko. Lan ezberdin horiek gizakion bizi-iraupenerako funtsezko oinarria osatzen dute eta horrekin batera pertsonen bizi-kalitatearen oinarri garrantzitsu bat ere badira. Hala ere, ezin dugu ahaztu botere harremanak egon badaudela eta baita gatazkak gainditzeako estrategiak ere. Zentzu horretan, etxeetako esparruan sortzen dira gatazka larrienak emakumeentzat.

Etxeetako barne dinamikak aztertuz ondorioztatu da etxeak direla sarritan sistema ekonomikoa doitu egiten dituztenak, bertan doikuntza asko egiten baitira. Doikuntza nabarmenenak krisi garaian gertatzen dira eta ohikoa da emakumeen aurkako doikuntzak izatea. Hortaz, gizarte-antolakuntzaz mintzatzen garenean ohartzen gara ekoizpen- eta ugalketa-sistemen artean tentsio sakonak daudela eta zenbait garaietan horiek areagotzen direla. Beraz, ezinbestekoa da horrelako gatazkak kontuan hartzea gizarte-sistemaren barruko funtzionamenduaren logiken ezaugarriak bere osotasunean aztertu nahi baditugu.

Hausnarketa horien ondorioz, adostu da zientzia ekonomiko neoklasikoaren muinean dagoen funtsezko eragile ekonomikoaren estereotipoa, hau da, homo economicus, arrazoizko subjektua, norberekoia, independentea, buruaskikoa, osasuntsua, ez oso gazte ezta oso heldua ere, beti aktiboa merkatuan, eta bere ongizatea etekin ekonomikoaren bidez soilik bilatzen duena, ez dela erreala. Prototipo horietatik urrun, guziok beste pertsonen beharra dugu, gure bizitzaren oinarrian elkarmentzekotasuna baitago eta zaintza jarduerak zein elkarren arteko lagunza behar ditugu bitzitzu duina bizi ahal izateko. Dena den, gure bizitzaren zikloaren arabera, zaintza lanak areagotu egiten dira edo murriztu egiten dira. Argi dago, batuetan zaintza lanen beharra handitu egiten dela, bereziki mendekotasun nabari bat dugunean edota aniztasun funtzionala dugunean. Mendeko pertsonen zaintza lanak giza-inbertsio handia eskatzen du, bereziki lagunza jardueretan. Martha Nussbaum-en arabera ekimen horien zatirik handiena emakumeek egiten jarraitzen duten bitartean denbora hori

balioztatu gabe, edota soldatarik edo beste ordainketarik gabe, maitasunaren ondorio hutsa balitz bezala, generoaren araberako ezberdintasunen sustrai garrantzitsu bat izaten jarraituko du. Zaintza, oro har, eta pertsona mendekoen zaintza, bereziki, mende honen lehentasunezko gakoen artean kokatzen da, zenbait arlotan mende hau zaintzen lanen mende moduan ezagutzen hasi baita.

Zaintza lanaz ari garenean, EFtik batez ere etxeko esparruari begiratzen zaio, jokatzen duen papera ezinbestekoa baita gure gizarteetan, bertan jarduera ekonomikoak egunerokotasunean ongizatea bilakatzen baitira, nahiz eta etxeak ez izan beti eremu harmoniatsuak ezta gatazkatik at dauden topalekuak. Halaber, gizakion zaintza lanen zikloei begira, hauek bereziki etxeetan kokatu badira ere, eta bertan soldatarik gabeko jarduerak nagusiak badira ere, ezin dugu ahaztu, eta are gutxiago ziurgabetasuna eta aldaketak nagusi diren krisi garai hotelan, ez dela soilik etxearen zaintzen, etxeetatik kanpo ere zainketa lan ugari burutzen direla. Eta zaintza lan horietan bai sektore publikoak eta baita pribatuak ere parte hartzen dutela. Are gehiago, eremu ezberdinetan eskaintzen diren zaintza lanen arteko loturak oso estuak dira eta horiek ere ikusarazi eta aztertu behar dira. Etxeetatik kanpo eskaintzen diren zaintza lanak balioztatu behar dira, bereziki garai hauetan, seguruenik eremuen arteko transferentziak ematen ari baitira, eta ez soilik sektore publikotik etxeetara baizik eta baita enpresa pribatueta ere.

Beraz EFn hainbestetan aipatzen diren hitzak eta kontzeptuak (erreprodukzio soziala, bizitzaren iraunkortasuna, zaintzak ...) oso interesgarriak eta erakargarriak dira baina aldi berean oso zabalak, zabalegiak behar bada eta helburu orokor horietara iristeko lehentasunak finkatzeko garaia da. Garbi dago ondo bizitzeko ezinbestekoak direla ekonomiak ahaztu eta ezkutatu dituen ordaintzeko lanak, historikoki emakumeak egin ohi dituztenak eta berdintasun errealera iristeko garrantzitsua da lan hauetan guztion artean partekatzea. Baina importantea da baita enplegu baldintza duinak lortzea, zaintza zerbitzu publikoak bermatzea eta beste balore batzuekin lan egiten duten alternatiba ekonomikoen alde egitea, hala nola, gizarte ekonomia eta ekonomia solidarioa, tokiko merkatuak etabar. Definitu eta zehaztu beharra dago zeintzuk diren gaur egun zaintzen ekonomia deitzen dugun hori mantentzeko eta garatzeko lehentasuna duten jarduera eta sektore ekonomikoak.●



## ES EL MOMENTO DE REBELARSE...



Maite Garbayo Maeztu

Corre el año 1988. Desde que comenzó su andadura fuera de la clandestinidad, allá por 1975, el movimiento feminista ha puesto patas arriba gran parte del mandato normativo heredado de la tradición. Los logros han sido múltiples y las mejoras para la vida de las mujeres considerables. Pero aún no está todo hecho, la lucha continúa: «Emakume, bada errebelatzeko garaia», reza un cartel producido por los grupos feministas de Euskal Herria para el 8 de Marzo de 1988.

**E**s hora de dar la vuelta a los roles tradicionalmente asignados a lo femenino. La imagen se invierte. Las mujeres con sus carros de la compra plagados de detergente no pueden mantenerse en pie en la cola del supermercado. Mujeres nuevas, libres, fantasmáticas, caminan y vuelan de un lado a otro. Son siluetas vacías, cuerpos en blanco, listos para ser reescritos. La identidad femenina designada desde y por, siempre como otredad, ya no cabe en ellas. Avanzan a lo nuevo, sujetas históricas, abiertas al cambio y la afición. Ya no son designadas. En blanco, se autodesignarán. Desde la conciencia de sus diferencias.

Un cartel más, de los muchos que se realizaron al calor del movimiento feminista durante las décadas de los setenta y los ochenta. La abundante producción gráfica (carteles pegatinas, folletos, chapas...) da cuenta de la importancia que el feminismo concedió a la gráfica como medio para difundir sus



**«La identidad femenina designada desde y por, siempre como otredad, ya no cabe en ellas. Avanzan a lo nuevo, sujetas históricas, abiertas al cambio y la afección. Ya no son designadas. En blanco, se autodesignarán. Desde la conciencia de sus diferencias»**

luchas y sus mensajes. Conscientes del valor de las imágenes y los signos, y de su eficacia estético-política, plasmaron sus ideas y reivindicaciones en papel o en acciones a pie de calle en las que ocupaban el espacio público con sus cuerpos.

Esta producción estaba al servicio de un ideario político feminista y sujeta a procesos de producción muy concretos. Y como la estética nunca es ni neutra ni ahistorical, se produjo, en algunos casos, una sacudida iconográfica y estilística que no era más que el reflejo de una voluntad política de desestandarización y diferenciación. En la evolución de la gráfica del movimiento feminista, se evidencia un intento de ruptura con la tradición del «buen» diseño (y a veces incluso del «buen gusto»), fruto al mismo tiempo de una aspiración de cambio, y del amateurismo y anonimato que caracterizó a buena parte de la producción. La inmensa mayoría de documentos no están firmados y permanecen sin atribuir, debido a que se inscribían en prácticas colaborativas en las que la militancia y la colectividad anulaban todo conato de autoría individual. La primacía del *do it yourself* (hazlo tú misma) se complementaba con la colaboración de artistas, diseñadoras o estudiantes de Bellas Artes que, afines a la causa feminista, contribuían a ella con su trabajo.

Carteles y pegatinas, en general, no están fechados, por lo que el criterio estilístico se convierte en herramienta básica de datación. El tipo de gráfica no es tan diferente al propuesto por

otros grupos feministas coetáneos de Europa o Estados Unidos; se dan frecuentes coincidencias. Aunque pueda parecer sorprendente, debido al retardo generalizado consecuencia de la dictadura, el incipiente movimiento feminista tuvo, a nivel estatal, unas aspiraciones y unos modos de hacer que podrían definirse como internacionales. Las reivindicaciones se centraron, al igual que en otros países, en la cuestión de los derechos sexuales y reproductivos, aunque aquí hubo que hacer frente a una legislación ultraconservadora que apenas había cambiado tras la muerte del dictador.

### Primeras reivindicaciones

Un cartel firmado por la Asamblea de Mujeres de Vizcaya reclama la amnistía para las 350 mujeres que en 1976 permanecían en la cárcel por los llamados «delitos específicos» (adulterio, aborto y prostitución). Uno de los primeros carteles del movimiento feminista vasco,<sup>1</sup> realizado por la artista Itziar Elejalde, en el que las rejas de la prisión no terminan de concretarse, quizás en alusión a una potencial amnistía. Preso, el símbolo feminista utiliza la variante del puño alzado, típica del movimiento en aquellos años, y que da cuenta de las estrechas (y a veces problemáticas) relaciones entre los feminismos y las luchas de la izquierda radical. El mismo ícono aparece en un póster de aquella época realizado por los grupos feministas socialistas Dolle Mina, muy activos en Bélgica y los Países Bajos desde finales de los años sesenta. Las Dolle Mina, que toman su nombre de la activista de la primera ola Wilhelmina Drucker (1847-1925), centraron sus luchas en cuestiones corporales, como el aborto o el acceso a los métodos anticonceptivos, a través de llamativas acciones callejeras y de una imponente producción gráfica.

Como recuerda Begoña Zabala, aun después de la muerte del dictador, en el Código Penal «eran considerados delitos la expendeduría, venta y propaganda de anticonceptivos; el adulterio (para los hombres, el amancebamiento, en el que se requería tener manceba fija) que suponía "yacimiento de mujer casada con varón" y la prostitución, que en realidad fue incluida en la Ley de Peligrosidad Social como sujeta a medidas de seguridad y de prevención» (Zabala, 2009:28).

1 Segundo Itziar Elejalde, su autora, este fue el segundo cartel de la Asamblea de Mujeres de Bizkaia, anteriormente se había hecho otro que no se ha podido encontrar.

La penalización del cuerpo de las mujeres era todavía una realidad durante los años setenta, incluso después de la muerte de Franco. Visto el panorama, no es de extrañar que la reivindicación más urgente del incipiente movimiento feminista, a nivel estatal, fuese la excarcelación de las mujeres condenadas por la dictadura por cuestiones relacionadas con la propaganda de anticonceptivos, aborto o adulterio, que aún cumplían condena en 1976. La primera manifestación que se organizó en España para reclamar la amnistía tuvo lugar en Madrid el 15 de enero de 1976, a ésta le seguirían otras, y más de una fue duramente reprimida por los antidisturbios.

### **Erosorik Ez!**

Además del impulso que tuvo el movimiento feminista a la hora de proponer modificaciones legislativas durante la transición, es importante tener en cuenta la aparición de estos cuerpos disidentes en el espacio público, que contribuyen a proponer nuevos modelos de corporeidad femenina que confrontan directamente a los modelos heredados de la ideología franquista. Esta nueva imagen del cuerpo de las mujeres irrumpió en las calles, pero también se difunde a través de los diversos materiales gráficos (carteles, pegatinas, fanzines...) diseñados por los grupos feministas. Es especialmente llamativa la representación que de las mujeres y de sus cuerpos se hace en las campañas anti-agresiones. Se trasciende la manida y tendenciosa imagen de la mujer como víctima, en pos de un imaginario femenino autosuficiente y capaz, no solo de defenderse, sino también de atacar, de reappropriarse de una violencia hasta entonces vetada a la feminidad.

En todas ellas, el modelo de mujer tradicional es cuestionado y revertido: se presentan imágenes de mujeres potentes, atrevidas, y dispuestas a ejercer la violencia para defenderse. Las pegatinas rescatan la iconografía clásica de la «mala mujer»: la autónoma, la agresiva, la puta, la seductora..., y presentan a toda una serie de mujeres despeinadas, con escotes prominentes o ataviadas con tacones, símbolo de la feminidad seductora.

La reforma del Código Penal, en la que el movimiento feminista tanto había insistido, llega por fin en el año 1989, a todas luces demasiado tarde. Begoña Zabala explica de forma muy clara cuál era la situación en la que hasta entonces se encontraba el asunto:



«A estas alturas de la película, el capítulo del Código Penal que regulaba los delitos de agresiones sexuales contra las mujeres se titulaba “de los delitos contra la honestidad y de los abusos deshonestos”, considerando todavía la violación y la agresión sexual como un delito privado, es decir, solo se tramitaba el procedimiento penal previa denuncia policial o judicial de la víctima, que podía perdonar al agresor, incluso después de condenado, y entonces quedaba totalmente libre. Además, solo se consideraba violación cuando había penetración vaginal del pene y no se consideraba que ésta existiera si la mujer era prostituta, o poco honesta, o si era la propia esposa la violada, ya que el marido podía exigir el débito conyugal» (Zabala, 2009: 150-151).

El movimiento feminista invirtió grandes esfuerzos en una campaña destinada a exigir la reforma de un Código Penal caduco, reaccionario y profundamente machista, y el conseguir finalmente su reformulación supuso todo un éxito.

### **Aborto libre y gratuito**

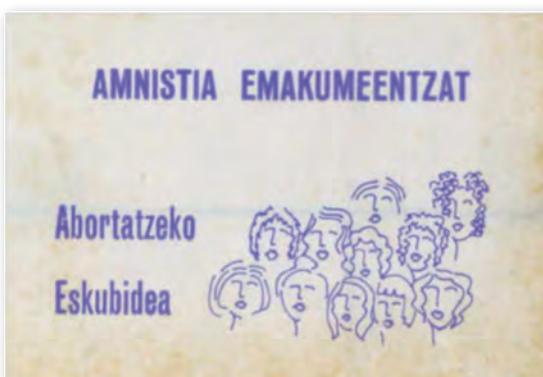
Pero si hay una reivindicación que ha ocupado (y continúa ocupando) al movimiento feminista desde sus inicios, esta es sin duda la cuestión del aborto. Los datos sobre los abortos que se practicaban en España a mediados de la década de los setenta eran escalofriantes. Como ha señalado Justa Montero:

«Trescientos mil abortos realizados al año y tres mil mujeres muertas eran los datos que facilitaba la Fiscalía del Tribunal Supremo en 1974, y que las feministas manejaban para explicar la magnitud del problema. (...) Abortar podía suponer doce años de cárcel y un enorme riesgo puesto que la inmensa mayoría tenían que interrumpir su embarazo de forma clandestina...» (Montero, 2009: 287).

**«Las movilizaciones adquirieron especial relevancia cuando, en 1976, fueron detenidos 11 mujeres y un hombre en Basauri (Vizcaya) acusadas de haber abortado, y una de ellas de haber practicado abortos»**

Además de su penalización legal, hay que tener en cuenta que socialmente el grado de tabú que rodeaba al aborto era altísimo. Algunas de las feministas entrevistadas recuerdan que cuando iniciaron las campañas sobre aborto y comenzaron a salir a la calle, se enfrentaban con todo tipo de insultos y comentarios, por no hablar de lo que su presencia pública suponía en las ciudades o en los pueblos donde la gente las conocía. Como comenta una de ellas: «salir a la calle con una pegatina o una pancarta reivindicando el derecho al aborto era casi como llevar un niño muerto en los brazos»<sup>2</sup>.

Las movilizaciones adquirieron especial relevancia cuando, en 1976, fueron detenidos 11 mujeres y un hombre en Basauri (Vizcaya) acusadas de haber abortado, y una de ellas de haber practicado abortos. Este asunto se convirtió en la batalla central del movimiento feminista vasco durante unos cuantos años. Los sucesos de Basauri situaron la cuestión del aborto en el centro de la opinión pública, y las muestras de solidaridad con las mujeres acusadas aglutinaron al movimiento feminista estatal y a gran parte de la sociedad, llegándose a recoger 27.000 firmas de apoyo a su causa. Como había ocurrido con el adulterio, el «Yo también he abortado» se convirtió en uno de los lemas de resistencia del movimiento feminista.



Pegatina pidiendo la Amnistía para las mujeres de Basauri.

Las numerosas campañas citadas hasta el momento dan cuenta de un feminismo muy activo y centrado fundamentalmente en reivindicaciones relacionadas con la autonomía corporal de las mujeres. Sería interesante aunar a la recopilación de

materiales gráficos, la realización de una investigación que recoja y documente en la medida de lo posible las distintas acciones callejeras que fueron realizadas durante aquellos años por las feministas. Existen testimonios orales, fotografías e incluso algún material audiovisual que da cuenta de algunas de ellas.

Manifestaciones, encerronas, encadenamientos y tomas nocturnas de las calles hubo muchas. Frente a la persecución a la que el derecho de las mujeres a decidir estaba sometido, los grupos feministas debatieron intensamente sobre la posibilidad de realizar abortos en sus propios locales, práctica que fue importante dentro del movimiento feminista italiano. Según escribe Begoña Zabala, esta posibilidad fue finalmente dejada de lado ante el temor de entrar en una espiral de procesamientos judiciales de la que fuese difícil salir, y de contemplar también el riesgo de que las mujeres que decidían abortar fuesen también acusadas. (Zabala, 2009: 106) Sin embargo, en las Jornadas Catalanas de la Dona de 1985, se realizó un aborto in situ y de forma simbólica para denunciar la situación. Una acción política en toda regla que situaba la autonomía del cuerpo femenino en primer plano.

La aparición de los cuerpos feministas en las calles, la apropiación por parte de las militantes del espacio público, inaugura y posibilita un nuevo tipo de presencia corporal. La importancia de tomar las calles no radica únicamente en las distintas reivindicaciones y luchas que ocuparon a las feministas, la aparición de sus cuerpos implica una ruptura de la tradicional división del espacio entre público y privado y la proposición de un nuevo modelo corporal autosuficiente que apela directamente a la subjetividad de las mujeres y a su derecho a decidir sobre sus propios cuerpos.●

2 Entrevista a Lourdes Izurrategi, militante de la Asamblea de Mujeres de Álava, Vitoria-Gasteiz, 2012.

# NECESIDAD DE CREAR ESFERA PÚBLICA



María Mur Dean

[WWW.CONSONNI.ORG](http://WWW.CONSONNI.ORG)

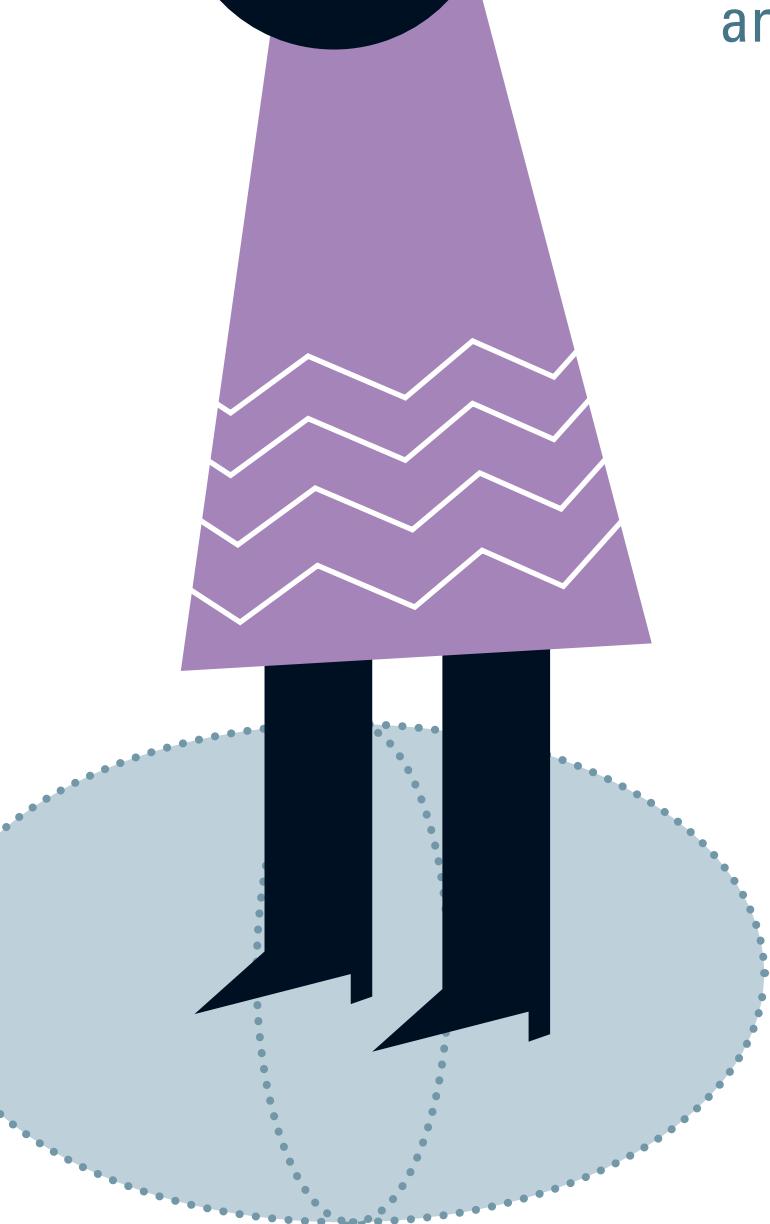
Es importante incentivar la capacidad transformadora de la cultura más allá de la simple reproducción del mundo tal cual se supone que es y más allá del espectáculo y la recreación constante y mimética de supuestos modelos de éxito y de contenedores vacíos. El famoso efecto *Guggenheim* se ha internacionalizado como triunfo, ha supuesto un cambio en el modelo de políticas culturales y ha acelerado la generalización del uso de la cultura como recurso.

Quizás como apunta Marcelo Expósito en su texto *Walter Benjamin productivista* (consonni, 2013), el arte no sea suficiente. Pero es muy importante el matiz, no es que no sirva para afrontar una crisis sino que no es suficiente pero desde luego, puede ser una clave para el cambio o quizás más bien para la representación de la transformación, para la reproducción de crítica y pensamiento. El arte tiene la capacidad de provocar debate y exponernos públicamente (políticamente). Más interesante que poner apellidos al arte (que si político, que si vasco, que si público, que si feminista...) y adjetivarlo (reproducir la realidad) es hacer hincapié en su capacidad transformadora de crear predicado (hacer realidad). Y no se trata tanto de incentivar un valor de uso del arte como un valor de crítica.

Consonni<sup>1</sup> prefiere utilizar el término «esfera pública» aportando un posicionamiento más transdisciplinar y menos autoreferencial que «arte público». Según la historiadora y crítica de arte, Rosalyn Deutsche, «la condición pública de una obra no estriba en su existencia en una ubicación que se predetermina como pública, sino más bien en el hecho de que ejecuta una operación: la operación de crear esfera pública. Exponerse públicamente-políticamente». Se pone el acento por tanto en la posibilidad de crear debate. Para Hannah Arendt, «la realidad de la esfera pública radica en la simultánea presencia de innumerables perspectivas y aspectos en los que se presenta un mundo en común y para el que no cabe inventar medida o denominador común».

Por lo tanto, todo arte puede ser público dependiendo de sus modos de hacer, de sus objetivos, de sus financiación,

1 <https://www.consonni.org/es/consonni>



**Para Hannah Arendt,  
«la realidad de  
la esfera pública  
radica en la  
simultánea presencia  
de innumerables  
perspectivas y  
aspectos en los  
que se presenta un  
mundo en común y  
para el que no cabe  
inventar medida o  
denominador común»**

de su ubicación, de las condiciones de producción etc. Unido a esto, es importante hacer hincapié en la capacidad de las pedagogías del arte de crear discurso, promocionar debate entre públicos diversos intergeneracionales. Se considera fundamental empezar trabajando la implementación de esta perspectiva crítica desde edades tempranas. En una sociedad post-industrial inmersa en una cultura red, seguimos con sistemas de socialización y representación (política, social y estética) industriales e incluso previos (partidos políticos, sindicatos, museos, escuelas...). Se detecta por tanto, una necesidad de experimentar con estos modos y con las posibilidades de crear esfera pública (exponerse públicamente). Una necesidad por aplicar estrategias contemporáneas a «estructuras de toda la vida». Analizar cómo está organizada la escuela, la universidad, el centro de arte para procurar crear líneas de fuga, inyectar sabia nueva. Plantear diferentes preguntas y diversidad de respuestas posibles desde la experimentación artística en relación a los diferentes sistemas de representación. ¿Cómo afectan y modulan las nuevas tecnologías estos sistemas de representación? ¿Puede el arte contribuir a la resolución de un conflicto social? ¿Y cómo hacerlo sin acabar instrumentalizando el arte o sin instrumentalizar el entramado social?

Tomando como base el *archireferenciado* texto de Walter Benjamin *Autor como productor* (1934), es fundamental desde las prácticas artísticas procurar «desvelar el aparato de producción. No hacer uso del viejo aparato de producción sino procurar transformarlo». Como suele decir la artista María Ruido parafraseando a Godard «no se trata sólo de hacer proyectos culturales de contenido político, sino hacerlos políticamente». Intentar, con los medios que tenemos, no incentivar la precariedad y la auto-expLOTACIÓN aunque el stress, las prisas y la incertidumbre, habituales en nuestro día a día, no sean las mejores compañeras de viaje para procurar prácticas óptimas. Intentar al menos aprender de los errores. No olvidemos que haciendo programación cultural hacemos política cultural. Tenemos el derecho y la responsabilidad como agentes de la cultura de afectar a esas políticas culturales.●

# KOMIKIA

Ainara Aizpiazu (Axpi)





